

การเลี้ยงไก่ตามภูมิปัญญาพื้นบ้านของชนเผ่าในภาคอีสาน ส่วนใหญ่เลี้ยงไว้เพื่อเป็นอาหารในงานพิธีต่างๆ หรือโอกาสพิเศษ ไม่นิยมเลี้ยงไก่เพื่อเอาไข่เป็นอาหาร ไข่ที่นำมาบริโภคมักเป็นไข่ไม่ฟักหรือที่เรียกว่า “ไข่ฮ้างฮัง” ในกรณีที่ได้ตายหมดแล้ว จะต้องไปขอมมาจากญาติหรือเพื่อนบ้านมาเลี้ยงใหม่ โดยปกติเป็นการให้เปล่าหรือแลกกับข้าวสาร 1 ถ้วย (การแลกด้วยข้าวสารเป็นความเชื่ออีกอย่างหนึ่งว่าไก่ที่นำไปเลี้ยงจะขยายพันธุ์ได้มากเหมือนจำนวนข้าวสาร) ไก่ที่ได้รับจะเป็นไก่ที่อยู่ในวัยเจริญพันธุ์ และส่วนใหญ่จะให้มาเป็นคู่ (ตัวผู้และตัวเมีย) ภาษาอีสานเรียกว่า “ให้ไปเฮ็ดแนว”

1.3 การคัดเลือกลักษณะที่พึงประสงค์ของไก่พื้นเมือง

การคัดเลือกลักษณะของไก่พื้นเมืองที่พึงประสงค์ มีดังนี้

1.3.1 การคัดเลือกโดยธรรมชาติ เป็นการคัดเลือกตัวที่รอดตาย

1.3.2 คัดเลือกโดยผู้เลี้ยงเอง โดยคัดในช่วงที่เป็นหนุ่มสาว

ลักษณะพ่อพันธุ์ที่พึงประสงค์

- 1) ตัวใหญ่ คอยาว ขนเงางาม สีสวย ขาใหญ่ ข้อขาอ้วน
- 2) ไม่จิกลูกไก่

สัดส่วนตัวผู้ต่อตัวเมีย โดยเฉลี่ย 1 ต่อ 4 โดยปกติตัวผู้แต่ละตัวจะเลี้ยงไว้ไม่เกิน 2 ปี

ลักษณะแม่พันธุ์ที่พึงประสงค์

- 1) ตัวใหญ่ แข็งแรง ขนเงางาม
- 2) ไข่ตก มากกว่า 9 ฟองต่อรุ่น และไข่ต้องฟองใหญ่
- 3) หมอบไข่ได้ (หมายถึงกกไข่แล้วไข่นำน้อยที่สุด)
- 4) ไข่ในรังที่จัดให้ ไม่ไข่ปนกับไข่รังอื่น
- 5) เลี้ยงลูกได้ดี คือไม่จิกลูกของตนเอง
- 6) ไม่ร้องหรือกะดักในเวลากลางคืนเพราะจะถือว่าเป็นไก่ไม่ดีจะนำ

เรื่องร้ายมาสู่ครอบครัว

- 7) ก้นใหญ่ (เชื่อว่าไข่ตก)
- 8) ไม่จิกไข่

จากการรายงานของสวัสดิ์ และคณะ 2545 พบว่าพ่อพันธุ์ไก่พื้นเมืองพันธุ์แท้ควรมีลักษณะดังนี้ การเจริญเติบโตดี รูปร่างใหญ่มีน้ำหนักมาก สุขภาพสมบูรณ์ แข็งแรง ทนทานต่อโรคพยาธิ และเลี้ยงง่ายในสภาพชนบททั่วไป ส่วนแม่พันธุ์ต้องเป็นแม่พันธุ์ที่ให้ไข่ฟองใหญ่เพื่อให้ได้ลูกไก่ที่มีน้ำหนักมาก ซึ่งมีผลต่ออัตราการเลี้ยงรอด และหมายถึงลูกไก่จะเจริญเติบโตเป็นไก่ที่ตัวใหญ่ต่อไปในอนาคต การไข่ต้องไม่ไข่ปนกับแม่ไก่ตัวอื่น เนื่องจากการเลี้ยงของเกษตรกรเป็นการเลี้ยงที่ให้แม่ไก่ฟักไข่เอง เลี้ยงลูกไก่เอง และต้องไม่จิกไข่ เพราะแม่ไก่ที่จิกไข่ไม่สามารถแก้ไขได้ ซึ่งเป็นการสูญเสียอย่างมากเนื่องจากไข่เป็นจุดกำเนิดของลูกไก่ในอนาคต หากแม่ไก่จิกไข่กินไข่นั้นจำ

ทำให้ตัวอื่นๆในฝูงกินตามและเพิ่มจำนวนไก่จิกไข่กินไข่มากขึ้น การคัดเลือกไม้ไถ่ต้องเลือกตัวที่
กันใหญ่ เพื่อแม่ไถ่จะให้ไข่จก เนื่องจากไก่ที่ไข่จกจะมีการขยายตัวของกันให้มีขนาดใหญ่ขึ้นพร้อม
กับกระดูกเชิงกรานขยายตัวกว้าง 2-3 นิ้วมือ เพื่อให้ไข่ได้สะดวกและช่องท้องอ่อนนุ่มระหว่าง
กระดูกอกและกระดูกเชิงกรานเพื่อรองรับการพัฒนาของระบบท่อไข่และฟองไข่สมบูรณ์ก่อนไข่
ไข่ (สุวรรณ 2519 รัตนา และคณะ 2537)

2. รูปแบบการเลี้ยงไก่

การเลี้ยงไก่พื้นเมืองของคนอีสานในทุกชนเผ่าพบรูปแบบการเลี้ยง 2 แบบ คือ

2.1 การเลี้ยงแบบปล่อยตามบ้าน คือ โดยทำที่พักนอนให้อยู่ตามใต้ถุนบ้าน หรือเป็น
โรงเรือนใกล้บ้าน หรือนอนตามคอนที่ทำให้หรือนอนตามต้นไม้ การเลี้ยงแบบนี้จะให้อาหาร 2
เวลา คือ เช้า-เย็น การให้อาหารอาจจะไม่ให้ทุกวัน อาจจะเป็นวันเว้นวันหรือตามสะดวก การให้น้ำ
ใช้รางไม้ ขารดเก่า กะลา และบางส่วนปล่อยให้หากินเอง ข้อดีของการเลี้ยงแบบนี้คือ ไม่สิ้นเปลือง
ค่าใช้จ่ายในการทำคอกเลี้ยง และเหมาะสำหรับผู้ที่ไม่มีความ

2.2 การเลี้ยงแบบปล่อยตามหัวไร่ปลายนา เป็นการเลี้ยงที่ปล่อยให้ไก่หาอาหารกินเอง หรือ
บางครั้งมีการให้อาหารเฉพาะเวลาเย็น โดยให้ ข้าวเย็น (ข้าวที่เหลือจากการบริโภคหรือข้าวเหนียวที่
นึ่งสุก โดยมีความเชื่อว่าไก่ที่กินข้าวสุกจะอ้วนกว่าไก่ที่กินข้าวสาร) หรือข้าวเปลือก บางแห่งสร้าง
คอกไก่ (เล้าไก่) อยู่ใต้ถุนนา แต่บางแห่งให้ไก่นอนตามต้นไม้ เจ้าของไม่จำเป็นต้องดูแลเอาใจใส่
มาก การเลี้ยงแบบนี้เป็นการเลี้ยงแบบดั้งเดิมของโรค (เป็นการแยกฝูงไก่ออกจากไก่ฝูงอื่น ๆ) ไม่
มีภาวะเครียด และสามารถเลี้ยงได้ในจำนวนมากโอกาสโรคในการเลี้ยงสูง ไก่โตเร็ว แข็งแรง จาก
การศึกษาทั้ง 17 ชนเผ่าพบว่าการเลี้ยงในนาไม่พบโรคระบาด แต่ต้องระวังสัตว์ศัตรูของไก่บ้าง เช่น
สุนัข แมว พังพอน อีกา และงูในบางฤดูกาล

3. แหล่งอาหาร ประเภทของอาหารที่ใช้เลี้ยงไก่พื้นเมือง

ลักษณะสภาพแวดล้อมของชุมชนแต่ละชนเผ่าแตกต่างกันตามลักษณะของภูมิประเทศ การ
ประกอบอาชีพของคนในแต่ละชนเผ่า ส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำไร่ ทำนา ทำสวน
ดังนั้นจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการหาอาหารเองของไก่พื้นเมือง จากการศึกษาภูมิปัญญาการให้
อาหารของชนเผ่าทั้ง 17 ชนเผ่าของภาคอีสาน พบว่าวัตถุประสงค์หลักของการให้อาหารเพื่อให้ไก่
เคยชินกับที่อยู่อาศัย หรือที่นอนของไก่ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าให้ไก่นั้นรู้จักบ้านตนเอง และ
สามารถตรวจนับจำนวนไก่ว่าอยู่ครบหรือไม่ เพราะการเลี้ยงไก่ส่วนใหญ่จะเป็นการปล่อยให้หา
อาหารเอง จากการศึกษาพบว่าปริมาณอาหารที่ให้ในแต่ละครั้งไม่เพียงพอที่จะทำให้ไก่โต และอ้วน
ได้ ข้อมูลนี้ตรงกันในทุกชนเผ่า ดังนั้นการให้อาหารไก่พื้นเมืองจึงมี 2 รูปแบบ

3.3.1 อาหารที่ผู้เลี้ยงให้

ส่วนใหญ่จะให้อาหาร 2 ครั้ง คือ ช่วงเช้าและเย็น อาหารที่ให้ประกอบไปด้วย

1) ข้าวเปลือก (ข้าวเจ้า และข้าวเหนียว)

2) ข้าวสาร (ในบางพื้นที่โดยเฉพาะชนเผ่าลาว เชื่อว่าการให้ข้าวสารจะทำให้ไก่เป็นพยาธิและถ่ายเป็นน้ำ ทำให้ไก่ไม่อ้วน) เป็นสาเหตุมาจากข้าวสารเมล็ดใหญ่ไก่อ่อยไม่หมด เนื่องจากระบบย่อยและดูดซึมอาหารของไก่จะใช้เวลาประมาณ 3 ชั่วโมงเท่านั้น

3) ข้าวสุก (โดยเฉพาะข้าวเหนียว เชื่อว่าถ้าให้ข้าวเหนียวสุกกับไก่จะทำให้ไก่อ้วน) เนื่องจากสามารถย่อยข้าวสุกได้ดีกว่า

4) รำ ส่วนใหญ่ให้เป็นอาหารเสริม และให้กับไก่เล็กที่มีอายุได้ไม่เกิน 15 วัน

5) หัวอาหาร จากการศึกษาครั้งนี้พบเพียง 2 ชนเผ่า คือชนเผ่า นครโท และชนเผ่าแสกเท่านั้นที่ให้หัวอาหารกับไก่พื้นเมือง โดยให้กับไก่เล็กอายุ ไม่เกิน 1 เดือน

6) แมลงขนาดเล็ก ให้ในบางฤดูกาล เช่น ฤดูแล้ง ให้ปลวก พบในบางชนเผ่า ได้แก่ ผู้ไท และ ลาว

7) น้ำสะอาด ผู้เลี้ยงไก่ทุกชนเผ่าให้ความสำคัญกับน้ำ โดยปกติจะไม่ให้น้ำเปล่าเพียงอย่างเดียว แต่จะมีการทวนเครือบระเพ็ด หรือ เปลือกถนนทรีป้า หรือน้ำหมักชีวภาพ ใส่ลงในน้ำด้วย เพื่อเป็นการป้องกันการระบาดของโรค ถ้าให้แต่น้ำสะอาดเพียงอย่างเดียวต้องมีการเปลี่ยนน้ำให้บ่อยเท่าที่จะทำได้

3.3.2 อาหารตามธรรมชาติ

การเลี้ยงแบบปล่อยเป็นการเลี้ยงที่ประหยัดในเรื่องของอาหารเป็นอย่างมากเพราะส่วนใหญ่แล้วไก่หาอาหารเองตามธรรมชาติ เช่น แมลง เมล็ดพืช ผลไม้ตามฤดูกาล หญ้า สำหรับหญ้าเป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับไก่ข้อมูลจากทุกชนเผ่าตรงกันว่าถ้าไก่ได้กินหญ้าไก่จะแข็งแรง สมบูรณ์

4 การจัดการการเลี้ยงไก่พื้นเมือง

4.1 การเลี้ยงไก่พื้นเมือง

4.1.1 การเตรียมรังสำหรับวางไข่

การเตรียมรังสำหรับวางไข่เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง ภูมิปัญญาในการเตรียมรังไก่นั้นต้องคำนึงถึงหลายด้าน เช่น

(1) ด้านการป้องกันโรค (โดยเฉพาะพวก หมด ไร ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญ และต้องระวังเป็นอย่างมากสำหรับลูกไก่) ชนเผ่าต่าง ๆ มีวิธีการป้องกันหมดไรโดยใช้สมุนไพรเป็นวัชกรองรัง เช่น ใบตะไคร้ ใบยูคาลิปตัส ใบหนาด ใบน้อยหน่า ใบกะเพราแดง (ใบอีตุ้โท) ยาเส้นแช่น้ำโรยรังไก่ ใบสะเดา และตะไคร้หอม

(2) ด้านอัตราการฟัก ถ้าการรองรังไม่ดี ทำให้ความอบอุ่นภายในรังมีน้อย แม่ไก่ฟักจะไข่ออกน้อย หรือฟักออกไม่หมด

(3) ด้านการวางไข่ โดยปกติผู้เลี้ยงต้องเตรียมรังสำหรับวางไข่ให้มีจำนวนมากพอกับการเลือกของตัวผู้ ไข่ตัวผู้ทำหน้าที่เลือกรังสำหรับวางไข่ เมื่อเลือกได้แล้ว จึงส่งสัญญาณให้ตัวเมียลงไปวางไข่ วัสดุที่ใช้ในการทำรัง ได้แก่ ตะกร้าไม้ไผ่ ก่อถ่วงกระดา

4.1.2 การฟักไข่

ระยะนี้ผู้เลี้ยงไก่จะต้องสังเกตดูให้ดูว่าไก่ผสมพันธุ์ตอนไหน เพราะผู้เลี้ยงต้องเตรียมรังไว้ให้แม่ไก่ไข่ ถ้าไม่เตรียม ไก่จะไข่ไม่เป็นที่หรือรังไม่ดีจะทำให้ไข่เน่าและฟักได้น้อย เมื่อแม่ไก่พร้อมที่จะไข่ ลักษณะที่เห็นได้ชัดเจน คือ หน้าแดง ก้อนหย่อน ตัวอ้วน จะร้องกะดากหรือก้อย (ส่งเสียงร้อง ก้อย-ก้อย-ก้อย) ตัวผู้จะเขี่ยหารังให้ตัวเมียเพื่อวางไข่ แม่ไก่จะไข่วันละ 1 ฟองประมาณ 11-15 ฟอง (จากการศึกษาทั้ง 17 ชนเผ่าแม่ไก่ออกไข่มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 12.70 ฟองต่อแม่ต่อครั้ง) หลังจากนั้นแม่ไก่จะกกไข่ใช้เวลาประมาณ 21 วัน (3 สัปดาห์) โดยเฉลี่ยแล้วอัตราการฟักออกของไก่พื้นเมืองทั้ง 17 ชนเผ่าในภาคอีสานมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 78.30 และอัตราการเลี้ยงรอดเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 74.26 (ดังแสดงในตาราง 4)

4.1.3 การอนุบาลลูกไก่

(1) เมื่อลูกไก่ อายุ 3-5 วัน คุณแม่ให้อยู่ในร่มโดยใช้ส้อมจุ่มขังรวมกับแม่ไก่ให้น้ำสะอาด โดยการใส่รางไม้ไผ่หรือจานก้นดิน ให้ข้าวปลาย (ปลายข้าว) และรำผสมกันวางใส่กระบะหรือหว่านปลายข้าวตามพื้นดิน คุณแม่ดูแลกว่าลูกไก่แข็งแรงถึงจะปล่อยให้แม่ไก่สามารถกกลูกไก่ได้ง่าย และป้องกันศัตรูธรรมชาติอื่นๆ เนื่องจากระยะนี้ลูกไก่ยังไม่สามารถให้ความอบอุ่นกับร่างกายลูกไก่ได้ และลูกไก่ที่ไม่ได้รับการกกจะแคะแกระนเจริญเติบโตช้า และไม่ทนทานต่อโรคต่างๆ

(2) การดูแลลูกไก่ อายุ 5 วัน ถึง 2 เดือน ส่วนใหญ่ปล่อยให้ลูกไก่ให้หากินเองกับแม่ไก่ ให้อาหารวันละ 2 เวลา คือ เช้าและเย็น อาหารที่ให้ คือปลายข้าวและข้าวสาร ส่วนตอนกลางวันไก่จะออกหาอาหารตามบริเวณบ้านหรือไร่ นา ส่วนน้ำใส่รางไม้ไผ่ที่มีขนาดใหญ่หรือยางรดเก่า การนอนไก่จะขึ้นนอนเองตามเล้าที่ทำให้ หรือคอกวัว หรือคันไถ

(3) เมื่อมีอายุ 2 เดือนขึ้นไป เรียกว่า “ไก่ปักษ์ห่มกัน” ไก่จะหย่าแม่ แยกตัวจากแม่ (แม่ไก่ก็จะผสมพันธุ์ต่อไป) ออกหาอาหารเองโดยยังหากินเป็นกลุ่ม ให้อาหาร 2 ช่วงคือ ช่วงเช้าและเย็น อาหารที่ให้เป็นข้าวเปลือก ข้าวสารและเศษอาหารบ้างเป็นบางเวลาหรืออาจจะเป็นแมลง การนอนจะนอนตามเล้าไก่หรือคอกคอกวัว ควาย และคันไถ

(4) ไก่วัยเจริญพันธุ์ มีอายุ 9 เดือนขึ้นไป ไก่ระยะปล่อยให้หากินเอง

4.1.4 ภูมิปัญญาชนเผ่าได้แบ่งการเรียกชื่อระยะไก่พื้นเมืองออกเป็น 9 ระยะ ดังนี้

(ดังแสดงในภาคผนวก จ)

(1) ระยะไก่หมอบ คือการกกไข่ หมอบประมาณ 3 สัปดาห์หรือ กกไข่ประมาณ วัน

- (2) ระยะปง มีอายุ 1-5 วัน คือ ระยะที่ย้ายลูกไก่ที่ฟักจากรังมาเพื่อดูแล
- (3) ระยะไก่อิน้ย มีอายุ 1 เดือน
- (4) ระยะใส่เสื่อกกหรือเสื่อเกาะหรือ ปีกหุ้มกัน อายุ 2-3 เดือน ระยะนี้ไก่มีขนที่ปีกยาวปิดกัน ได้สนิท และขนที่หัวไหล่ผลัดขนใหม่ ทำให้ดูเหมือนใส่เสื่อกก
- (5) ระยะปั้งมน มีอายุประมาณ 4 เดือน ระยะนี้สามารถนำมาประกอบอาหารได้ เมื่อนำมาปั้งลำตัวมีลักษณะกลมหรือมน
- (6) ระยะต้มดาปู อายุประมาณ 5 เดือน ไก่ระยะนี้เริ่มย่างเข้าสู่วัยหนุ่มสาว ซึ่งชาวบ้านนิยมนำไก่อะระยะนี้ไปประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ตา ขนาดน้ำหนักตัวประมาณ 1.5 ถึง 2 กิโลกรัม
- (7) ระยะเขียนขัน อายุประมาณ 6-7 เดือน ไก่ระยะนี้เริ่มแสดงความเป็นเพศผู้-เมีย ตัวผู้ก็จะเริ่มฝึกขัน ขนสร้อยคอตามตัวเริ่มงอก ขนหางเริ่มมีขนกาและขนหางยาวเริ่มงอก (อีสานเรียกว่า หางชอด) ขนาดตัวหนักประมาณ 2 ถึง 2.5 กิโลกรัม
- (8) ระยะไก่อเป็นบ่าวเป็นสาว อายุประมาณ 8 เดือน ระยะนี้ ไก่เริ่มแสดงอาการทางเพศ คือตัวผู้เริ่มแสดงพฤติกรรมเกี้ยวพาราสีตัวเมียและหวงตัวเมีย เช่น ไก่ตัวผู้ตัวอื่นที่เข้ามาใกล้ฝูงตัวเมียน้ำแดง ขนเป็นมัน
- (9) ระยะวางไข่ (สำหรับตัวเมีย) และระยะทับ (สำหรับตัวผู้) อายุประมาณ 9 เดือน ขึ้นไป เป็นระยะที่ไก่ผสมพันธุ์/ออกไข่

ตาราง 4 แสดงจำนวนไข่ อัตราการฟักออกและอัตราการเลี้ยงรอด

ชนเผ่า	จำนวนไข่ (ฟอง)	จำนวนฟัก (ตัว)	อัตราการฟัก ออก (%)	จำนวนเลี้ยง รอด (ตัว)	อัตราการเลี้ยง รอด (%)
เขมร	14	10	71.4	8	80.0
เขอ	13	11	85.0	8	75.0
กูย(ส่วย)	13	11	85.0	8	75.0
ญ้อ	12	10	83.0	8	80.0
โล้ย	11	8	72.7	6	75.0
โล้	12	10	83.3	8	80.0
ไทพรวน	12	9	75.0	7	77.8
ไทยโคราช	12	9	75.0	7	77.8
ชาวนน	12	9	75.0	7	77.8
ไทยดำ	13	10	76.9	7	70.0

ตาราง 4 (ต่อ)

ชนเผ่า	จำนวนไข่ (ฟอง)	จำนวนฟัก (ตัว)	อัตราการฟัก ออก (%)	จำนวนเลี้ยง รอด (ตัว)	อัตราการเลี้ยง รอด (%)
กะเลิง	11	8	72.7	6	75.0
นครไท	12	10	83.0	8	80.0
มอญ	13	9	69.2	6	66.7
บรู	15	12	80.0	8	66.7
ผู้ไท	13	10	76.9	7	70.0
ลาว	13	10	76.9	7	70.0
แสก	14	12	86.7	8	69.2
เฉลี่ย	12.70	9.94	78.30	7.30	74.26

5. ความหมายคำศัพท์อีสานที่เกี่ยวข้องกับไก่พื้นเมือง

ไก่แม่ลูกอ่อน หมายถึง ไก่ที่ออกลูกมาใหม่

ไข่ฮ้างฮัง หมายถึง ไข่ที่ไม่ฟัก ไข่เน่า

ไข่ลูก หมายถึง ไข่ที่ไม่ฟักมีลูกอ่อนตายข้างใน

ไข่ค้ำน หมายถึง ไข่ที่สีเหลืองที่อยู่ตามตัวลูกไก่ที่ฟักใหม่ๆ

ฮองฮัง หมายถึง เตรียมรังให้แม่ไก่

ไก่พ่อหลัก พ่อคอก หมายถึง ไก่ตัวผู้ที่เป็นพ่อพันธุ์ตัวแรก

ไก่แม่หลัก แม่คอก หมายถึง ไก่ตัวเมียที่เป็นแม่พันธุ์ตัวแรก

ปีกหุ้มกัน คกปีกสาง หมายถึง ปีกขาวหุ้มบริเวณกันของไก่

ใส่เลื้อเกาะ คกปีกสาง หมายถึง ขนบริเวณหัวไหล่ขึ้นยาวลงมาถึงหน้าอกมองดูเหมือน

ใส่เลื้อกัก หรือเลื้อเกาะ

บั้งมน แผ่นมน หมายถึง คอนบั้งมีลักษณะกลม (มน คือกลม)

คัมดาปู่ เสียผิณา หมายถึง ไก่คัมที่นำไปเลี้ยงผิปู่ดา

ไก่แม่สาว หมายถึง ไก่ที่อยู่ในระยะก่อนวางไข่

เขียนขัน หมายถึง ผีกัน หักขัน

ไก่แม่ฟัก ไก่มน หมายถึง ไก่ที่อยู่ในช่วงฟักไข่ หรือกกไข่

6. การดูแลสุขภาพไก่พื้นเมือง

6.1 การดูแลสุขภาพทั่วไป

การดูแลสุขภาพของไก่พื้นเมืองโดยทั่วไปจะเป็นการป้องกันมากกว่ารักษา เช่น การให้น้ำต้องเป็นน้ำที่สะอาด เพื่อการป้องกันการเกิดโรค โดยเฉพาะช่วงรอยต่อระหว่างฤดูกาล

พบว่าช่วงรอยต่อระหว่างปลายฝนต้นหนาว และปลายร้อนต้นฝน เป็นระยะที่ไก่อ่อนแอ มีโรคระบาดมากซึ่งจากการศึกษาพบว่าวิธีป้องกันโรคที่เกิดขึ้นในแต่ละชนเผ่าหลายวิธีดังนี้

- (1) ในช่วงปลายร้อนต้นฝนจะรดน้ำตามพื้นให้ไก่อ่อนในช่วงเวลากลางวัน เป็นการป้องกันโรคห่าในชนเผ่าลาว
- (2) ใช้บอระเพ็ดทูปแช่น้ำให้ไก่อินทุกวันเป็นการป้องกันโรค (พบทั่วไป)
- (3) ใช้เปลือกกระวางบดแช่น้ำให้ไก่อินในช่วงที่จะเกิดโรค หรือให้กินตลอดทั้งปี พบในชนเผ่าผู้ไท ลาวชัยภูมิ
- (4) ให้น้ำหมักชีวภาพให้ไก่อินตลอดทั้งปีเพื่อป้องกันโรค เช่น ชนเผ่าเขมร ผู้ไท ลาว แสก กะเลิง ฉ้อ ไซ

6.2 การดูแลสุขภาพเมื่อไก่อเป็นโรค

การรักษาและการป้องกันโรคที่เกิดในไก่ของชนเผ่าต่าง ๆ ทั้ง 17 ชน มีหลายรูปแบบหรือหลายวิธีการ ส่วนใหญ่จะเน้นการรักษาโดยภูมิปัญญาในการใช้สมุนไพร ผลการศึกษาพบว่าโรคที่เกิดขึ้นกับไก่อ่อนเมื่อแยกตามกลุ่มอาการของโรคได้ 13 อาการ คำรับยาที่ใช้รักษา 41 คำรับ และคำรับการป้องกัน 13 คำรับ (ดังแสดงในตาราง 5)

โรคที่พบมาก ได้แก่ โรคห่า คางคก หรือคางคก หมด-ไร หวัดหน้าบวม ขี้กลาก ขี้ต็อก เจ็บตา ฝัดตาย ขี้ขาว พาก พวกพวยธาภายนอก ได้แก่หมด-ไร และอาการอื่นที่สำคัญคือ ขาเจ็บ ขาหัก ขาอ่อน

โรคที่พบคล้ายคลึงกันในทุกชนเผ่า คือโรคห่า พาก ขี้ขาว หวัดหน้าบวม หมด-ไร เจ็บขา คางคก (คางคก)

โรคที่เกิดขึ้นทุกปีและไม่มีทางแก้ไขได้ ทำให้ไก่อายครั่งละจำนวนมากๆ ได้แก่ โรคห่า จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านพบว่าในช่วงประมาณ 3-4 ปีที่ผ่านมา มีโรคห่าชนิดใหม่เกิดขึ้นมา อาการคือจะตายทันทีโดยที่ไม่รู้สาเหตุ ไม่มีอาการป่วยก่อน ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “ตกคอนตาย” โดยปกติแล้วโรคห่าจะแสดงอาการเหงา ซึมก่อน 3-4 วันก่อนจะตาย

ตาราง 5 โรคและการรักษาโรคที่พบในชนเผ่าต่างๆในภาคอีสาน

โรค	อาการของโรค	การรักษา	การป้องกันโรค
1.โรคห่า	ไก่อะเหงา ซึ่ม ไม่กินอาหาร น้ำซึ่มด จะมีอาการประมาณ 3-4 วัน ไก่อะตาย	ไม่พบการรักษา	ตำรับ 1 ระเห็ด (เครือกอฮอ) ทูบแช่น้ำให้กินทุกวัน ตำรับ 2 ใช้ผักสาบและเครือตดหมานำมาสับแช่น้ำให้กิน ตำรับ 3 ใช้เมล็ดงาช้างผสมน้ำให้กินให้กินทั้งรังและตัวมด ตำรับ 4 ใช้เปลือกอะระราชูปและบดแช่น้ำให้กินก่อนเดือนเมษายน ตำรับ 5 ฟ้าทะลายโจรบดให้ละเอียดผสมน้ำให้กิน ตำรับ 6 ถิ่นใบตะไคร้ผสมกับบดแดงให้กิน ตำรับ 7 ใช้หมักชีวภาพให้กิน
2.โรคตาตุม	ตาบวม มีน้ำตาไหลตลอดเวลา มองไม่เห็น	ตำรับ 1 นำหมากเกลือลงไฟบีบใส่ตาไก่ ตำรับ 2 นำเครื่องตำสิ่งมาขยี้แล้วป้ายงตำสิ่งใส่ตาไก่ ตำรับ 3 ใช้พริกเม็ดสุกแดงหักแล้วจิ้มตาไก่ตำรับ 4 ใช้ไม้ส้อมจี้ (เป็นไม้เนื้ออ่อนมีกลิ่นเหม็น เหมื่อนองจระเข้ที่แห้ง) ตำรับ 5 ใช้พริกสดตำใส่เกลือแล้วนำน้ำพริกหยอดตาไก่	ตำรับ 1 ใช้ฟ้าทะลายโจรทั้งต้นบดให้ละเอียดผสมน้ำให้กิน

ตาราง 5 (ต่อ)

โรค	อาการของโรค	การรักษา	การป้องกันโรค
3. โรคขาเจ็บ ขาหัก	ขาหักเคลื่อนไหวไม่ได้ หรือขาเจ็บเดินไม่คล่อง	คำรับ 1 นำตะไคร้ทุบแล้วใช้มัดขา คำรับ 2 ใช้หัวขมิ้นทาแผล คำรับ 3 คำห่อยี้แก้คำผสมน้ำมันงาทาที่แผล คำรับ 4 คำหัวขมิ้นทาที่แผลแล้วใช้ใบตะไคร้มัด	ไม่พบการป้องกัน
4. หมดใจ	โรคพบตามตัวไก่ ตามคอไก่ หมดใจจะพบตามใบหน้าของไก่โดยเฉพาะไก่ที่เรียกว่า ไก่น้อยอายุราว 1-2 เดือน ทำให้ไก่ไม่กินอาหาร เหนียงเริ่ม ถ้ามียุงมากทำให้ไก่ตาย	คำรับ 1 หมักใบยูคาลิปตัสใบขนาดและใบน้อยหั่นผสมน้ำทิ้งไว้แล้วนำไปฉีดใส่คอไก่ คำรับ 2 ใช้ยาสมุนไพรบริเวณที่มีหมัด คำรับ 3 ใช้น้ำมันก๊าดทาบริเวณที่มีหมัด คำรับ 4 ใช้น้ำมันก๊าดทาบริเวณที่มีหมัด คำรับ 5 คำใบหนาด ตะไคร้ และยาผสมกับน้ำแล้วกรองเอาน้ำฉีดพ่นใส่คอไก่ รังไก่ คำรับ 6 ใช้หนอนตายหยากคำผสมกับน้ำให้ ไก่กิน ทูบแช่น้ำฉีดตามคอ คำรับ 7 ใช้รากไหลแดงทุบผสมน้ำแล้วทาบริเวณที่มีหมัด	คำรับ 1 ใช้ใบกะเพรา (ใบอีตูโท) รองรัง คำรับ 2 ใช้ใบตะไคร้รองรัง คำรับ 3 ใช้ใบสะเดาและตะไคร้หอมรองรัง

ตาราง 5 (ต่อ)

โรค	อาการของโรค	การรักษา	การป้องกันโรค
5. หวัดหน้าบวม	หายใจเสียดังสดห้าน้ำตาไหลตลอด แก้มบวมถ้าไม่รักษาจะตายภายใน 3 วัน	ตำรับ 1 ใช้ใบหนุมานประสานกายบดให้ละเอียดผสมน้ำผึ้งปั้นให้เป็นลูกกลอน ขนาดพอเหมาะให้กิน ตำรับ 2 ใช้ใบฟ้าทะลายโจรผสมกับหนุมานประสานกายบดให้ละเอียดแล้วผสม น้ำผึ้งปั้นเป็นก้อนให้กิน	ไม่พบการป้องกัน
6. ขาอ่อน	ขาไม่มีแรงเดินไม่ได้ (ล้มลุกคลุกคลาน)	ตำรับ 1 บดเปลือกหอย (น้ำจืดทุกชนิด) ผสม กับกุ้งฝอยให้กิน	ไม่พบการป้องกัน
7. จีกลง	ที่ผิวหนังมักจะมึลพิษเป็นขุยขาว (โดยเฉพาะบริเวณหน้าอก)	ตำรับ 1 ใช้ชาชุม 1 ส่วน กระเทียม 1 ส่วน กัมมะถัน 1 ส่วน ผสมให้เข้ากับน้ำมัน มะพร้าวตั้งไฟเคี่ยวใช้ทา 1 ครั้งวัน 7 วัน (ทาประมาณ 2 ครั้ง) ตำรับ 2 ใช้น้ำมันละหุ่ง หรือน้ำมันมะพร้าวผสมขี้เถ้าทา ตำรับ 3 ใช้น้ำมันหมูทา	ไม่พบการป้องกัน

ตาราง 5 (ต่อ)

โรค	อาการของโรค	การรักษา	การป้องกันโรค
8. พยาธิ	ไก่อะผอม หน้าเหลืองซีด	ตำรับ 1 ใช้หมากแห้งป่น มะขามเปียก และน้ำตาลกรวดอย่างละเท่ากันผสมให้เข้ากันให้ใช้ไก่กิน ตำรับ 2 ตัดบอระเพ็ดตัดเป็นแท่งทุบผสม น้ำผึ้งให้ไก่กิน ตำรับ 3 หมากอ่อนสับเป็นชิ้นเล็กๆให้ไก่กิน ตำรับ 4 ใช้หมากอ่อนตัดเป็นชิ้นเล็กๆผสมกับ น้ำมันหมูให้ไก่กิน ตำรับ 5 ใช้มะเกลือทุบให้ไก่กิน ตำรับ 6 ใบกระเพราแดง มะขามเปียก ใบ มะขามเทศ บดให้ละเอียดปั้นเป็นก้อน ให้ไก่กิน	ไม่พบการป้องกัน
9. จี๊ดอก	มีอาการท้องอืด ถ่ายไม่ออก	ตำรับ 1 ใช้หัวนํ้าหาวจะเจ็ดผสมน้ำมันพืชให้ไก่กิน หลังจากหายให้ไก่กินกล้วยน้ำ หว่า	ไม่พบการป้องกัน
10. เจ็บตา	ตาแดง ลืมตาไม่ขึ้น	ตำรับ 1 ใช้ น้ำหาลัดผสมสารส้มทาที่ตา ตำรับ 2 หอมหัวแดงผ่าครึ่งแล้วจิบตาไก่	ไม่พบการป้องกัน

ตาราง 5 (ต่อ)

โรค	อาการของโรค	การรักษา	การป้องกันโรค
11. โรคฝีดาษ	มีลักษณะเป็นตุ่มตามหน้า ตามปาก อ้าปากไม่ขึ้น ซึ่งมีสาเหตุมาจากยุงกัด	ตำรับ 1 ใช้ยางคางคกทา ตำรับ 2 ใช้ใบตาล ข้าวสารตำเข้ากันผสมเหล้าขาว ทาบริเวณตุ่ม แผล ตัดต่อกัน 3 วัน จะตกสะเก็ดแล้วหายซ้ำอีก ตำรับ 3 ใช้ยางจำปาทุ ทา (แกะตุ่มแล้ว)	ไม่พบการป้องกัน
12. ไข้หวัด	มดไถจะสืขาวเป็นน้ำ	ตำรับ 1 ใช้หัวขมิ้นขี้นบดผสมรำให้ไก่กิน ตำรับ 2 บดใบเสลด (ฝรั่ง) ร่วมกับข้าวเหนียวให้ไก่กิน ตำรับ 3 ใช้ใบตำลึงตำผสมกับน้ำมันงา (น้ำแฉะข้าว น้ำข้าวข้าว) ให้ไก่กิน ตำรับ 4 ลูกตุ้มกา (เหาน้อยและเมล็ดดอก) แฉะน้ำให้ไก่กิน ตำรับ 3 ใช้หัวขมิ้นแก้ผ่านผสมน้ำให้ไก่กิน	ตำรับ 1 นำข้าวเหนียวแช่น้ำประมาณ 50 นาที หว่านให้ไก่กินทุกวัน ตำรับ 2 นำบอระเพ็ดมาแช่น้ำให้ไก่กิน
13. โรคพอก	ไก่ซึม เหมง ตัวแข็ง	ตำรับ 1 เคี้ยวหมากให้เหลกป้าใส่ก้านมะละกอพ่นใส่ไก่ ตำรับ 2 ใช้เถาย่านางคดล้องคอกไก่	ไม่พบการป้องกัน

7. การใช้ประโยชน์จากไถ่พื้นเมือง

7.1 พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับไถ่พื้นเมือง

คติความเชื่อเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายในจิตใจซึ่งไม่สามารถมองเห็นได้ แต่สามารถทำความเข้าใจได้โดยผ่าน กิจกรรมทางศาสนา ประเพณี พิธีกรรม ขนบธรรมเนียม ค่านิยม ตามบรรทัดฐานของสังคมนั้น ดังนั้น ความเชื่อจึงเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมนุษย์และมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคมอาจกล่าวได้ว่าความเชื่อเป็นเรื่องที่เกิดขึ้น และมีพัฒนาการมาพร้อมๆกับการเจริญเติบโตของสังคมมนุษย์ ในอดีตระบบการค้ำค้ำยังมีพัฒนาการไม่มาก กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ยังไม่ก้าวหน้าทันสมัย จึงไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นว่าเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสังคมได้อย่างไร แต่ปัจจุบันเมื่อวิทยาศาสตร์เจริญก้าวหน้าขึ้น ก็สามารถอธิบายได้ในบางกรณีและความเชื่อเกี่ยวกับไถ่ก็เป็นอีกด้านหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อวิถีการดำเนินชีวิตทุกคนเผ่า ชนเผ่าต่างๆ ในภาคอีสานมีการใช้ไถ่หรือไข่ประกอบพิธีกรรมดังนี้

7.1.1 พิธีแต่งงาน

ชนเผ่าผู้ไท จะใช้ไถ่ในช่วงอายุที่เป็น ไถ่กลม ไถ่เคน ไถ่มน ไถ่ล่ำ (ไถ่ลาบเงิน) ไถ่ที่ใช้ในพิธีจะเลือกเฉพาะไถ่ตัวผู้เท่านั้น วิธีทำไม่ให้เชือกคอกหรือผ้าทอ แต่มาโดยการใช้นไถ่แทงเข้าที่ต้นคอกหรือจับหักคอก คึงไต้และเครื่องในออกทางกันมาทำความสะอาดแล้วมัดเข้าไปใหม่ คัมทั้งตัว

ชนเผ่าเยอจะห้ามซื้อไถ่จากที่อื่นเข้าบ้าน ดังนั้นในพิธีแต่งงานจึงใช้ไถ่ที่เลี้ยงไว้เป็นเครื่องเช่นผี โดยใช้นไถ่ 2 ตัว คือเจ้าบ่าวใช้นไถ่ตัวผู้ 1 ตัวและเจ้าสาวใช้นไถ่ตัวเมีย 1 ตัว และต้องเป็นไถ่หนุ่มอายุ 7-8 เดือน โดยการคัมทั้งตัวไม่ให้ผ่าคึงไต้และเครื่องในออกทางกันมาทำความสะอาดแล้วมัดเข้าไปใหม่

7.1.2 พิธีสู่ขวัญ

ใช้ไข่ไถ่ที่ออกใหม่ โดยเป็นไถ่ที่เลี้ยงในบ้านเท่านั้น ไข่ต้องเป็นไข่ที่แม่ไถ่ยังไม่กก นำไข่มาคัมให้สุก 1 ฟอง

7.1.3 พิธีศพ

ใช้ไข่ไถ่ใหม่ เช่นเดียวกับพิธีสู่ขวัญแต่จะใช้ไข่ดิบมาเสี่ยงทายที่เผาศพ เพราะสมัยก่อนการเผาศพต้องเผาที่ป่าช้า ดังนั้นจึงต้องเลือกที่เผาศพโดยให้วิญญาณเลือกที่เผาศพด้วยการเสี่ยงทายไข่นไถ่ ถ้าไข่แตกแล้วแตกที่ตรงไหนแสดงว่าที่ตรงนั้นคือที่เผาศพ ชาวอีสานโดยเฉพาะชนเผ่าลาวเรียกว่า “การเสี่ยงเอาบ้านผี” ชนเผ่าเยอเรียกว่า “ลาเลนลวย” พิธีเสี่ยงไข่หาที่เผาศพพบได้ในทุกชนเผ่า

7.1.4 พิธีเลี้ยงผีปู่ตา

เป็นการเช่นไหว้ผีที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผู้ดูแลอาณาเขตของชุมชน ทำให้สมาชิกใน

หมู่บ้านมีความสุข ไม่เจ็บ ไม่ไข้ พบในทุกชนเผ่าของภาคอีสาน ในแต่ละชุมชนจะมีการสร้างหอ
พ่อปู่อยู่ในป่าชุมชนประจำหมู่บ้าน โดยจะกันพื้นที่ป่าส่วนหนึ่งที่อยู่รอบ ๆ หอพ่อปู่เป็นพื้นที่
อนุรักษ์หรือที่เรียกว่าป่าคอนปู่ตา พื้นที่ป่าของปู่ตามีกฎที่ปฏิบัติเหมือนกันหมดในทุกชนเผ่า คือ
ห้ามเก็บหาพรรณไม้ หรือล่าสัตว์โดยเด็ดขาด ทุกปีชาวบ้านจะต้องนำไถมาเลี้ยงผีปู่ตาเพื่อเสี่ยงทาย
สภาพแวดล้อมของหมู่บ้าน

7.1.5 พิธีแก้บน (ผู้ไท เรียกว่า ป๊ะ)

ใช้ไถหนึ่งตัว ไถที่ใช้ในพิธีกรรมนี้ จะต้องไม่ผ่าท้อง ต้องต้มทั้งตัวเครื่องในจะเอา
ออกทางกัน

7.1.6 ประเพณีบุญข้าวจี่

บุญข้าวจี่เป็นประเพณีบุญที่พบทุกชนเผ่า มีพิธีที่คล้ายคลึงกัน จัดขึ้นเป็นประเพณี
ในเดือน 3 (โดยเฉพาะชนเผ่าลาวในบางพื้นที่จัดงานฉลองให้เป็นงานประจำเมือง หรือบ้านก็มี เช่น
อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด) ซึ่งประเพณีบุญข้าวจี่นั้นจะเป็นการถวารดักบาตรข้าวจี่ในตอนเช้า
โดยชาวบ้านตั้งแต่เช้า ปั่นข้าวโรยเกลือ ทาไข่ไก่ จี่ไฟให้สุก บางคนใช้ น้ำอ้อยเป็นไส้ บางคนใช้
ปลาแดกบองหรือแจ่วบอง (ปลาร้าทรงเครื่อง) เป็นไส้ก็มี เมื่อดักบาตรข้าวจี่เสร็จแล้วจะเลี้ยงพระ
ชาวบ้านก็เอาข้าวจี่แจกจ่ายกัน ในวันนี้มีการฟังเทศน์และนิทานเรื่องต่างๆ ฉลองข้าวจี่ ตลอดวัน ดัง
กลอนผญาอีสานกล่าวเกริ่นไว้ว่า พอแต่เดือนสามล้อย ลมวอยๆ บุญข้าวจี่ ปั่นข้าวจี่บมีน้ำอ้อย จั
วน้อยเช็ดน้ำตา อย่าพากันโลลิ้มทิม ประเพณีตั้งแต่เก่า บ้านเมืองเฮาสีเสร้า ภัยฮ้ายลิเล่นน้ำ

7.1.7 พิธีกลิ้งไขรักษาโรคของชนเผ่าเขมร

เป็นการรักษาโรคของชนเผ่าเขมร ซึ่งเชื่อว่าการกลิ้งไขตามร่างกายผู้ป่วยจะรักษา
โรคโดยที่ไขจะดูดโรคออก

7.2 ความเชื่อเกี่ยวกับไถพื้นเมือง

จากกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและประเพณียังพบว่าชนเผ่าต่างๆมีความเชื่ออื่นๆที่
เกี่ยวกับการเลี้ยงและการบริโภคไถพื้นเมือง คือ

- (1) ห้ามเด็กกินไถไถ เพราะจะทำให้เด็กคือ เลี้ยงยาก บอกลยาก
- (2) ห้ามผู้หญิงที่ยังไม่แต่งงานกินดินไถ เพราะจะทำให้ไปเหยียบแย่งสามีคนอื่น
- (3) ห้ามเด็กกินไถในดอก (ก็คือกินไถอย่างเดียวโดยที่ไม่มีข้าว) เพราะจะทำให้เป็นพยาธิ
- (4) ห้ามเด็กกินไขด้านเพราะจะทำให้เด็กคือ
- (5) ถ้าไถขันตอนเย็นเชื่อว่าต้องมีคนท้องโดยไม่มีพ่อ
- (6) เวลาไถตากปีก หรือไถตากขนเชื่อว่าฝนจะตก
- (7) ถ้าไถร้องกระดากตอนกลางคืนไม่ดี เป็นลางร้าย ต้องแก้เคล็ดโดยการนำไปถวายพระ

หรือเอาไปปล่อยวัด

(8) ใก่น้อยติดกันต่อหน้า เชื่อว่าจะมีญาติมาเยี่ยม

(9) ผู้ที่ปวดตามส่วนต่างๆ ของร่างกาย โรคเก๊าท์ โรคกลากเกลื้อน ผิ เป็นแผล หากรับประทานจะทำให้โรคเหล่านั้นกำเริบ

7.3 การบริโภคไก่พื้นเมือง

จากการศึกษาการบริโภคไก่นั้นพบว่า ชนเผ่าต่าง ๆ มีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตค่อนข้างมากแต่เดิมนั้นเป็นสังคมเครือญาติ ความใกล้ชิดสนิทสนมยังคงมีในรูปแบบที่ นื่อง แต่ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างนำมาซึ่งความแตกต่าง ทำให้สังคมมีความเป็นสังคมเมืองมากขึ้น การพัฒนาทางด้านสังคม และทางด้านเศรษฐกิจเหล่านี้ ทำให้ทุกคนมุ่งที่ผลประโยชน์ส่วนตนมากกว่าการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในสังคม แต่ในบางชนเผ่ายังคงเป็นชนเผ่าที่มีความเป็นสังคมชนบท ยังไม่เปลี่ยนแปลงไปมากนัก ซึ่งสิ่งเหล่านี้สามารถบอกความแตกต่างในด้านการบริโภคไก่ได้เป็นอย่างดี ในการศึกษาครั้งนี้ได้แยกสังคมของชนเผ่าต่างๆออกเป็น 2 สังคมด้วยกันคือ

(1) สังคมแบบชนบท หมายถึง สังคมที่ยังมีรูปแบบดั้งเดิม คนในวัยทำงานส่วนใหญ่ยังอยู่ในหมู่บ้าน ครอบครัวมีลักษณะเป็นแบบขยายมากกว่าครอบครัวเดี่ยว มีการปฏิบัติทางด้านการประเพณีวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม โดยเฉพาะการเลี้ยงผี

(2) สังคมแบบผสม หรือ สังคมแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบทหมายถึง สังคมที่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบหรือวิธีการดำเนินชีวิตจากรูปแบบดั้งเดิม มีครอบครัวเดี่ยวปรากฏขึ้นในชุมชน บุคลากรในวันแรงงานออกไปทำงานนอกพื้นที่แบบเข้าไปเย็นกลับ การปฏิบัติตามประเพณีมีเรื่องเศรษฐกิจเข้ามาเกี่ยวข้อง

ภูมิปัญญาที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสสังคมพบว่าชุมชนที่มีความเป็นอยู่แบบดั้งเดิมนั้น ในอดีตการบริโภคไก่พื้นเมืองในชีวิตประจำวันมีน้อย การบริโภคไก่เป็นอาหารมีในโอกาสพิเศษ เช่น มีแขกมาเยี่ยมบ้าน เลี้ยงเพื่อนที่มาช่วยคานา เกี่ยวข้าว แต่ในปัจจุบันมีการบริโภคไก่เป็นอาหารประจำวันมากขึ้นโดยสังคมแบบผสม หรือ สังคมแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบทมีการบริโภคเฉลี่ย 6 ตัวต่อเดือน แต่ชุมชนที่ยังเป็นสังคมแบบดั้งเดิม หรือ สังคมชนบท มีการบริโภคไก่ในชีวิตประจำวันเฉลี่ย 1 ตัวต่อเดือน การบริโภคไก่พื้นเมืองทั้ง 17 ชนเผ่าต่อครัวเรือนโดยพบการบริโภคสูงสุดอยู่ที่ 67 ตัวต่อปี และบริโภคน้อยที่สุดอยู่ที่ 11 ตัวต่อปี มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 39.12 ตัวต่อปีต่อครัวเรือน คิดเป็นค่าเฉลี่ย 3.26 ตัวต่อเดือนต่อครัวเรือน และชนเผ่าที่มีอัตราการบริโภคไก่พื้นเมืองสูง ได้แก่ ชนเผ่าไทดำ ชนเผ่ากูย ชนเผ่าลาว ชนเผ่าผู้ไท ชนเผ่าโคราช ชนเผ่ามอญ ชนเผ่าเยอ ชนเผ่านครไท ชนเผ่าแสก และชนเผ่ากะเลิง ตามลำดับ ชนเผ่าที่มีอัตราการบริโภคไก่พื้นเมืองต่ำ ได้แก่ ชนเผ่าญ้อ ชนเผ่าโง้ว ชนเผ่าชาวนน ชนเผ่าไส้ ชนเผ่าเขมร ไทพรวน และชนเผ่าบรู ตามลำดับ (ดังแสดงในตาราง 6) แนวโน้มพบว่าชนเผ่าต่างๆมีการบริโภคไก่พื้นเมืองในชีวิตประจำวันมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะชนเผ่าที่อยู่ใกล้เมือง

ตาราง 6 แสดงจำนวนไก่พื้นเมืองที่เลี้ยง จำนวนที่บริโภค จำนวนที่จำหน่ายต่อปีของแต่ละชนเผ่า

ลำดับ	ชนเผ่า	จำนวนที่เลี้ยงเฉลี่ย (รุ่น/ครอบครัว/ปี) (ตัว)	บริโภค (เฉลี่ย) (ตัว/ครอบครัว/ปี)	จำหน่าย (เฉลี่ย) (ตัว/ครอบครัว/ปี)
1	เขมร	60	14	20
2	เขอ	40	60	80
3	กูย(ส่วย)	40	65	40
4	ญ้อ	35	11	12
5	โล้ย	30	11	12
6	โล้	55	12	18
7	ไทพรวน	38	22	16
8	ไทยโคราช	28	62	9
9	ชาวนน	32	11	5
10	ไทยดำ	55	67	20
11	กะเลิง	38	35	35
12	นครไท	50	50	30
13	มอญ	10	60	20
14	บรู	60	20	10
15	ผู้ไท	50	62	24
16	ลาว	46	64	26
17	แสก	34	39	13
รวม	17	701	665	390
เฉลี่ย	41.24	39.12	22.94	22.94

7.3.1 สถานการณ์ที่จะนำไก่มาเป็นอาหารในปัจจุบันของทั้ง 17 ชนเผ่าพบดังนี้

- (1) เมื่อไม่มีอาหาร แต่ไก่ที่เป็นโรคตายทุกชนเผ่าไม่นิยมกิน จะนำไปฝัง
- กลบ
- (2) เมื่อมีแขกมาเยี่ยมบ้าน เช่น ญาติพี่น้อง (นิยมใช้ไก่ แต่ห้ามใช้เป็ด เพราะเชื่อว่าถ้าฆ่าเป็ดเมื่อเพื่อนหรือญาติมาเยี่ยมจะทำให้ไม่ถูกใจกัน หรือผิดใจ)

- (3) เมื่อมีงานพิธีกรรม เช่น งานแต่ง งานบวช งานเลี้ยงฝังศพ
- (4) เมื่อมีการลงแขกหรือจ้างคนเกี่ยวข้าว
- (5) เมื่อมีการเลี้ยงฉลองงานปีใหม่
- (6) การนำไก่มาเป็นอาหารทั้ง 17 ชนเผ่าจะมีแค่ชนเผ่าเดียว คือ เขมร

เท่านั้นที่จะไม่กินไก่ในช่วงฤดูฝน และจะกินในช่วง ฤดูหนาวและฤดูแล้งเท่านั้น

7.3.2 สถานการณ์ที่จะนำไปขาย

- (1) เมื่อจำเป็นต้องใช้เงิน

1.1 ลูกเข้าโรงเรียน เพราะต้องใช้เงินมาก ชาวอีสานในชนบท ส่วนใหญ่ไม่มีเงินเหลือมากมาฝากกับธนาคาร แต่จะเก็บเงินโดยการเลี้ยงสัตว์ในครัวเรือน ดังคำกล่าวที่ว่า “มีของในบ้าน ก็เหมือนมีเงินในมือ” (คำว่า ของ หมายถึง สัตว์เลี้ยง) เมื่อต้องการใช้เงินก็ขายสัตว์เลี้ยง เช่น เป็ด ไก่ วัว ควาย เป็นต้น

1.2 ค่าไฟฟ้าประจำเดือน

1.3 ใช้หนี้ ที่เกิดจากการกู้ยืมเงินมาทำการเกษตรกรรม เช่น

ร.ก.ส. หรือญาติ พี่น้อง

- (2) กลัวโรค

ขายในช่วงเดือน เมษายน- พฤษภาคม เพราะถ้าหลังจากนี้ไปจะเป็นโรคห่า ทำให้ไก่ตายเป็นจำนวนมาก

- (3) ไก่มีจำนวนมากเกินไป

เมื่อไก่มีจำนวนมาก ไม่สามารถดูแลได้ทั่วถึง หรือรบกวน และก่อความรำคาญ จะจับไก่บางส่วนขาย คัดเลือกเหลือไว้เฉพาะพ่อพันธุ์ แม่พันธุ์

8. การวิเคราะห์ต้นทุนการผลิตและการตลาดไก่พื้นเมือง

การวิเคราะห์ต้นทุนการผลิต ผลตอบแทน และการตลาดในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองโดยการสัมภาษณ์ผู้ที่เลี้ยงไก่ 3 ชนเผ่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทำการเก็บข้อมูลทำในช่วงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2548 ผู้เก็บข้อมูลประกอบด้วยนักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยซึ่งเป็นนักศึกษาปริญญาตรีสาขาเกษตรศาสตร์เก็บข้อมูลจากผู้ให้สัมภาษณ์รวม 119 ราย โดยแยกตามชนเผ่าในพื้นที่ 3 จังหวัด ดังนี้

- 1) ชนเผ่าไทดำ บ้านป่าหนาด ต.เขาแก้ว อ.เชียงคาน จ.เลย จำนวน 39 ราย
- 2) ชนเผ่าลาว บ้านหนองแสง ต.ห้วยเตย กิ่งอำเภอกุดรัง จ.มหาสารคาม จำนวน 39 ราย
- 3) ชนเผ่าญ้อ บ้านพอกน้อย ต.พอกน้อย อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร จำนวน 40 ราย

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ที่ตรวจสอบความถูกต้องและสมบูรณ์แล้วนำมาวิเคราะห์โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ Statistical Package for the Social Sciences for Windows (SPSS for Windows) และได้ประมวลผลข้อมูลสภาพการผลิต ต้นทุน ผลตอบแทน และการตลาดในการเลี้ยงไก่

พื้นเมืองของเกษตรกร 3 คนผ่านในลักษณะความถี่ (frequency) ร้อยละ (percentage) และค่าเฉลี่ย (mean)

8.1 การวิเคราะห์ข้อมูล

8.1.1 สถานภาพทั่วไปในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกร

ผลจากการศึกษาสภาพทั่วไปในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกร สรุปได้ดังนี้ สภาพทั่วไปในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกรทั้ง 3 คนผ่าน พบว่ามีการเลี้ยงไก่พื้นเมืองมาเป็นเวลานานมากกว่า 20 ปี โดยส่วนใหญ่เลี้ยงไก่ครัวเรือนละ 1 พันธุ์ วัตถุประสงค์หลักเพื่อการบริโภคในครัวเรือน รองลงมาคือการเลี้ยงเพื่อบริโภคและจำหน่าย เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบปล่อยให้อนตามต้นไม้ หรือได้ขุนบ้าน เพราะไม่มีเล้าให้ไก่นอน ส่วนเกษตรกรที่มีเล้าไก่จะสร้างเล้าที่มีขนาดเฉลี่ย 2.89 ตารางวา ใช้เงินทุนในการซื้อวัสดุสร้างเล้า

8.1.2 แหล่งพันธุ์ไก่พื้นเมือง

แหล่งที่มาของพันธุ์ไก่พื้นเมืองของเกษตรกรได้แหล่งพันธุ์ไก่จากการได้เปล่า โดยได้จากญาติ จากเพื่อนบ้านและพ่อแม่ มีเพียงบางส่วนที่ได้รับจากหน่วยงานราชการ และจากตลาดท้องถิ่น แต่หากได้พันธุ์ไก่จากเพื่อนบ้านเกษตรกรจำเป็นต้องซื้อมากกว่าการได้จากแหล่งอื่น เช่น ไก่แม่พันธุ์-ไก่พ่อพันธุ์เลี้ยง

8.1.3 การบริโภคไก่พื้นเมืองในครัวเรือน ให้ผู้อื่น และพิธีกรรมท้องถิ่นของ

เกษตรกร

การบริโภคไก่พื้นเมืองในครัวเรือน ให้ผู้อื่นและพิธีกรรมท้องถิ่นของเกษตรกรในระยะเวลา 1 ปี แบ่งตามประเภทของไก่พื้นเมืองที่เลี้ยง และใช้เพื่อการบริโภค ได้แก่ ไก่รุ่นมีการบริโภคมากที่สุด รองลงมา ไก่พ่อพันธุ์ ไก่แม่พันธุ์และลูกไก่ตามลำดับนอกจากนี้เกษตรกรยังมีการนำผลผลิตไก่พื้นเมืองไปใช้ในพิธีกรรมท้องถิ่นโดยเฉพาะในชนเผ่าไทดำ และญ้อ โดยแบ่งประเภทไก่พื้นเมืองที่ใช้ประกอบพิธีกรรมดังนี้ ไก่รุ่นมีการบริโภคมากที่สุด รองลงมา ไก่พ่อพันธุ์ ไก่แม่พันธุ์และลูกไก่ตามลำดับ แต่ไม่นิยมใช้ลูกไก่ในการประกอบพิธีกรรม

8.1.4 มูลค่าในการขายไก่พื้นเมืองของเกษตรกร

มูลค่าในการขายไก่พื้นเมือง ดังนี้ไก่พื้นเมืองที่เกษตรกรเหลือจากการใช้บริโภคในครัวเรือน ให้ผู้อื่น และใช้ประกอบพิธีกรรมแล้วนั้น ผลผลิตดังกล่าวเกษตรกรจะขายพบว่าไก่รุ่นจะนิยมขายมากที่สุด ไก่พ่อพันธุ์ และไก่แม่พันธุ์ตามลำดับ ส่วนลูกไก่ไม่นิยมขาย

ผลพลอยได้จากการเลี้ยงไก่พื้นเมือง ดังนี้ นอกจากเนื้อไก่พื้นเมืองที่เป็นผลผลิตหลัก เกษตรกรยังมีผลพลอยได้อื่นจากการเลี้ยงไก่พื้นเมืองเพื่อใช้บริโภคได้แก่ ไข่ไก่สด และไข่ที่ฟักไม่ออกเป็นตัว รวมถึงมูลไก่ที่ใช้เป็นปุ๋ยคอก

8.1.5 รายจ่ายที่เป็นเงินสดในการเลี้ยงไก่พื้นเมือง

รายจ่ายที่เป็นเงินสดในการเลี้ยงไก่พื้นเมือง ดังนี้ ค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองในรอบปีที่ผ่านมา พบว่าเกษตรกรรค่าใช้จ่ายที่เป็นเงินสดในส่วนของค่าพันธุ์ ค่าอาหาร ค่าวัคซีน ค่าเดินทาง ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าซ่อมแซมเล้าไก่ ค่าอุปกรณ์ต่างๆ ในการเลี้ยงไก่ รวมถึงคอกเบี้ยที่เกิดจากการกู้ยืมเงินเพื่อเลี้ยงไก่พื้นเมือง

แรงงานครัวเรือนในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกร ส่วนใหญ่ใช้แรงงานภายในครัวเรือน โดยคิดเป็นแรงงานที่ใช้ในการให้อาหารและน้ำ แรงงานที่ใช้ในการให้วัคซีนและยาไก่ วัสดุที่ใช้ในการเลี้ยงไก่พื้นเมือง พบว่าเกษตรกรใช้วัสดุตนเองในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองคือ ข้าวเปลือก ข้าวสาร และข้าวสอย

นอกจากวัสดุที่ใช้เป็นอาหารไกดังกล่าวแล้ว ยังพบมีการใช้เกลบ เพื่อให้ขุ้ยเขี่ยและหาแมลง

8.1.6 สภาพการตลาดไก่พื้นเมืองของเกษตรกร

สภาพการตลาดไก่พื้นเมืองของเกษตรกร การขายไก่พื้นเมืองโดยส่วนใหญ่ผู้มาซื้อไก่จะเป็นผู้กำหนดราคาเอง ส่วนใหญ่มีวิธีการขายไก่พื้นเมืองโดยมีคนมารับซื้อที่บ้าน และนำไก่พื้นเมืองไปขายเองที่ตลาดภายในหมู่บ้าน และหมู่บ้านอื่นในตำบลและอำเภอเดียวกัน

8.2 ผลตอบแทนจากการเลี้ยงไก่พื้นเมือง

ผลตอบแทนจากการเลี้ยงไก่พื้นเมือง สามารถแยกเป็นผลตอบแทนที่คิดเป็นเงินสดและไม่คิดเป็นเงินสด รวมถึงผลพลอยได้ต่างๆที่เกิดจากไก่พื้นเมือง (ดังแสดงในตาราง 8)

ตาราง 7 ผลตอบแทนจากการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกร 3 คนเผ่า

รายการ (เฉลี่ยบาท/ครัวเรือน)	ชนเผ่า			รวม (n=119)
	ไทดำ (n= 39)	ลาว (n= 40)	ญ้อ (n= 40)	
1. มูลค่าของไก่ที่เลี้ยงในปัจจุบัน	2163.78	2513.31	1253.75	1975.38
2. การบริโภคไก่พื้นเมืองในครัวเรือน	1274.4	1930.49	916.31	1374.57
3. ขาย	1549.81	336.50	293.23	719.59
4. ผลพลอยได้อื่นๆ	150.42	157.79	117.84	141.95
รวม	5138.41	4938.09	2581.13	4211.49

8.3 ต้นทุนการผลิตในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกร

ต้นทุนการผลิตในการเลี้ยงไก่พื้นเมือง พบว่ามีต้นทุนค่าใช้จ่ายรวมทั้งส่วนที่คิดเป็นเงินสด ต้นทุนแรงงาน และค่าวัสดุที่ไม่เป็นเงินสด รวมทั้งค่าเสื่อมเล้าไก่/คอกไก่ (ดังแสดงในตาราง 9)

ตาราง 8 ตารางรวมต้นทุนค่าใช้จ่ายทั้งหมดในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของแต่ละชนเผ่า

รายการ (เฉลี่ยบาท/คร้วเรือน)	ชนเผ่า			รวม (n=119)
	ไทดำ (n= 39)	ลาว (n= 40)	ญ้อ (n= 40)	
1. ต้นทุนที่เป็นเงินสด	368.34	479.50	221.08	356.20
2. ต้นทุนค่าแรงงาน	1031.56	889.34	691.94	869.60
3. วัสดุตนเอง	796.54	652.10	538.27	661.17
4. ค่าเสื่อมเล้าไก่/คอกไก่	41.81	106.99	56.28	68.58
รวม	2238.25	2127.93	1507.57	1955.55

8.4 ผลตอบแทนในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกร

ผลจากการศึกษาผลตอบแทนในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกร ดังนี้ เมื่อพิจารณาถึงผลกำไรที่เกษตรกรทั้ง 3 ชนเผ่าที่ได้รับจากการเลี้ยงไก่พื้นเมือง โดยนำผลตอบแทนทั้งหมดซึ่งมีค่า 4,211.49 บาท จะมีผลต่างรวมเฉลี่ย 2,255.93 บาท/ คร้วเรือน/ ปี ซึ่งจะเห็นว่าต้นทุนการผลิตของไก่พื้นเมืองค่อนข้างต่ำแต่เป็นกิจกรรมการเกษตรที่เกษตรกรได้รับผลกำไรสูงกว่าต้นทุนการผลิต มีเพียงชนเผ่าญ้อเท่านั้นที่มีมูลค่าของกำไรสุทธิจากการเลี้ยงไก่ต่ำกว่าต้นทุน คือมีต้นทุนรวม 1,507.57 แต่มูลค่าของกำไรสุทธิ 1,073.56 บาท ส่วนอีก 2 ชนเผ่าที่เหลือมีผลกำไรสุทธิกว่าต้นทุนการผลิต (ดังแสดงในตาราง 10)

ตาราง 9 แสดงผลตอบแทน ต้นทุนค่าใช้จ่ายและกำไรสุทธิทั้งหมดในการเลี้ยงไก่พื้นเมือง

รายการ (เฉลี่ยบาท/คร้วเรือน)	ชนเผ่า			รวม (n=119)
	ไทดำ (n= 39)	ลาว (n= 40)	ญ้อ (n= 40)	
1. ผลตอบแทนรวม	5138.41	4938.09	2581.13	4211.49
2. ต้นทุนรวม	2238.25	2127.93	1507.57	1955.56
กำไรสุทธิ	2900.16	2810.16	1073.56	2255.93

ดังนั้น การเลี้ยงไก่พื้นเมืองจึงเป็นกิจกรรมที่เหมาะสมสำหรับคนในชนบทซึ่งมีเงินลงทุนด้านการเกษตรน้อย นอกจากนั้นไก่พื้นเมืองยังเป็นแหล่งอาหารโปรตีนที่สำคัญของคร้วเรือนเกษตรกร ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่ก็เลี้ยงโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการบริโภคเป็นหลัก ประกอบกับลักษณะเด่น

ของไก่พื้นเมือง คือ มีลูกหลานรุ่นในแต่ละปี หาดอาหารตามธรรมชาติได้เก่ง ไก่ที่มีอายุน้อยกว่า 1 ปี จะมีความทนทานต่อโรคต่างๆ ดังนั้นถึงแม้จะเกิดโรคระบาดทุกปี แต่พ่อ-แม่พันธุ์ที่มีอายุน้อยกว่า 1 ปี เหล่านี้ก็สามารถให้ลูกออกมามาทดแทนไก่ที่ตายด้วยโรคต่างๆ ได้ในเวลาอันสั้น ดังนั้นไก่พื้นเมือง จึงควรได้รับการอนุรักษ์และส่งเสริมให้เกษตรกรเลี้ยงเพื่อให้เป็นสัตว์ที่อยู่ในวิถีชีวิตของชาวชนบทตลอดไป

9. สรุปผลการศึกษา

การศึกษาภูมิปัญญาในการผลิตและการจัดการผลผลิตไก่พื้นเมืองของชนเผ่าต่างๆ ในภาคอีสานทั้ง 17 ชนเผ่าได้แก่ ชนเผ่าเขมร เขอ กูย ฉ้อ ฉ้อ โฉ้ย โส้ ไทพรวน ไทโคราช ชาวบน ไทคำ กะเลิง แสก นครไท มอญ บรู ผู้ไท และลาว ซึ่งทั้ง 17 ชนเผ่าครอบคลุมในพื้นที่ 12 จังหวัด คือ จังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ สตูลนคร นครพนม นครราชสีมา มุกดาหาร เลย ขอนแก่น ชัยภูมิ กาฬสินธุ์ จังหวัดอุบลราชธานี และมหาสารคาม ซึ่งภูมิปัญญาต่างๆ ที่พบของแต่ละชนเผ่าในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองเป็นการศึกษาด้านภูมิปัญญาระบบความรู้ของชาวบ้านในแต่ละชนเผ่ามีลักษณะเป็นภูมิปัญญาปฏิบัติที่นำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ความรู้ในการดูแลสุขภาพและการรักษาไก่พื้นเมืองด้วยสมุนไพรจะมีลักษณะกระจัดกระจาย ไม่รวมศูนย์อยู่ที่ใครคนหนึ่ง แต่ละครอบครัวหรือเครือญาติมักจะรู้จักด้วยา และวิธีการใช้ยู่หลายชนิด ความรู้เหล่านี้ได้รับการถ่ายทอดกันภายในเครือญาติ ดังนั้น ความรู้เรื่องยาสมุนไพรที่ใช้ในการดูแลสุขภาพของไก่พื้นเมืองจึงเพิ่มพูนและกระจายจากการถ่ายทอดผ่านการบอกต่อจนปัจจุบัน

8.1 การศึกษาภูมิปัญญาใช้ในการจัดการระบบการเลี้ยงไก่ของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่พื้นเมืองในภาคอีสาน พบการเลี้ยงกลุ่มเดียว คือ กลุ่มที่เลี้ยงไว้บริโภคเอง หรือเลี้ยงไว้เพื่อขายเป็นรายได้เสริม ซึ่งในการศึกษาพบว่าในทุกชนเผ่ามีการเลี้ยงไก่ไว้บริโภคเองเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 95.8 เลี้ยงไก่ไว้เพื่อขายเป็นรายได้เสริมทั้ง 17 ชนเผ่าเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 63.0 เลี้ยงเพื่อความสวยงามเฉลี่ยอยู่ที่ 21.37 และเลี้ยงเพื่อกีฬาเฉลี่ย 27.26 (ดังแสดงในตาราง 11)

ตาราง 10 วัตถุประสงค์การเลี้ยงไก่พื้นเมือง

ชนเผ่า	วัตถุประสงค์การเลี้ยงไก่พื้นเมือง			
	บริโภค (%)	จำหน่าย (%)	สวยงาม (%)	กีฬา (%)
ลาว	92.5	70	10	20
เขมร	94.7	52.6	5.3	11.1

ตาราง 10 (ต่อ)

ชนเผ่า	วัตถุประสงค์การเลี้ยงไก่พื้นเมือง			
	บริโภค (%)	จำหน่าย (%)	สายงาม (%)	กีฬา (%)
เขอ	100	70	30	30
กูย	100	70	30	30
ญ้อ	100	100	11.8	50
โล้ย	100	47.1	11.8	5.9
โล่	100	87.5	25	18.8
ไทโคราช	92.3	61.3	30.8	23.1
ไทพรวน	95	64.2	22.0	25
ชาวนน	100	54.5	15	25
ไทดำ	95	35	10	15
กะเลิง	95.8	37.5	12.5	20.8
นครไทย	92.3	61.5	30.8	23.1
มอญ	100	44.4	22.2	30
บรู	100	33.3	20	30
ผู้ไท	80	73.3	26.7	53.3
แสก	83.3	100	50	50
เฉลี่ย	95.8	63.0	21.37	27.26

8.2 ประมวลองค์ความรู้และวิเคราะห์ภูมิปัญญาที่ใช้ในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองและระบบการเลี้ยงของเกษตรกรในภาคอีสาน

(1) ภูมิปัญญาที่สามารถนำมาเผยแพร่ได้ ภูมิปัญญาในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองเป็นภูมิปัญญาที่มีการถ่ายทอดอย่างทั่วถึงทั้งหมู่บ้าน ภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นจากการสังเกตและปฏิบัติให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม เช่น การจัดการเกี่ยวกับการระบาดของโรค (ภูมิปัญญาด้านการควบคุม ตัดวงจรโรค การไม่นำไก่พันธุ์เข้ามาบริโภคในชุมชน เนื่องจากมีการนำเอาไก่พันธุ์เข้ามาบริโภคภายในหมู่บ้าน ถ้าไม่ทำการฟักกลบกระดูกที่เหลือ หรือ ฟักกลบไม่ดีสุนัขไปคุ้ยเขี่ยขึ้นมากิน สามารถทำให้เกิดโรคระบาดกับไก่พื้นเมือง) ภูมิปัญญาในการจัดการชนิดพันธุ์ ภูมิปัญญาในการใช้สมุนไพรในการดูแลสุขภาพไก่พื้นเมือง

(2) ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและวัฒนธรรม พิธีกรรมเป็นคติความเชื่อเกี่ยวกับไก่ที่ยังติดแน่นอยู่กับการดำเนินชีวิตของทุกชนเผ่า เช่นการใช้ไก่ หรือไก่ประกอบพิธีกรรมที่สืบทอดจนปัจจุบัน และมีความคล้ายคลึงกันหลายชนเผ่า เช่น พิธีแต่งงาน พิธีสู่ขวัญ พิธีศพ พิธีโยนไข่เสี่ยงทายหลุมศพ พิธีเลี้ยงผีปู่ตา พิธีแก้บน พิธีกลิ้งไข่รักษาโรคของชนเผ่าเขมร ประเพณีบุญข้าวจี

(3) ภูมิปัญญาที่ใช้ในการจำแนกชนิดไก่พื้นเมือง ซึ่งจากการจำแนกของชนเผ่าต่างๆแบบพื้นบ้านใช้ลักษณะเด่นของแต่ละชนิดเป็นหลัก แต่ไม่อาจบอกได้ว่าแต่ละชนิดมีลักษณะประจำชนิดอย่างไร เช่น สีของปาก สีของแข้ง ลักษณะของขน ดังนั้นจึงจำแนกได้ 11 ชนิด ได้แก่ ไก่ลาด (ไก่อ่าน) ไก่แจ้ ไก่หยอง ไก่คอล่อน ไก่จุก ไก่เคาหรือไก่เครา ไก่สี ไก่ขาชน ไก่ป่า ไก่กุ่มและไก่อ่า

(4) ภูมิปัญญาการคัดเลือกพ่อ-แม่พันธุ์ เป็นภูมิปัญญาของชนเผ่ามีการคัดเลือกจะเน้นลักษณะที่ดีไม่ผิดปกติ (ข้อละลา) ของชาวบ้านในชนเผ่า เช่นต้องไข่ในรังที่จัดให้ไม่ไขปนกับรังอื่น ไม่ร้องกะตึกในเวลากลางคืน ต้องตัวใหญ่ แข็งแรง ออกไข่ดก สีสันสวยงาม เป็นต้น เกษตรกรส่วนใหญ่จึงมักจะคัดเลือกพ่อพันธุ์ แม่พันธุ์ที่เริ่มให้ผลผลิตแล้วไว้เป็นพ่อพันธุ์ แม่พันธุ์โดยคัดเลือกจากสัตว์ตัวนั้นๆแสดงออก เช่น มีการเจริญเติบโตดี รูปร่างลักษณะดี ให้ผลผลิตดี เป็นการคัดเลือกโดยดูจากความสามารถที่สมรรถภาพของสัตว์เอง (Individual Performance) เรียกว่า Mass Selection เป็นวิธีที่ใช้มานานแล้ว เป็นวิธีที่ง่ายที่สุด และเหมาะสมกับการปรับปรุงพันธุ์สัตว์มาก โดยจะต้องเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่และสภาพแวดล้อมเดียวกัน (สมชัย จันทร์สว่าง 2530)

(5) รูปแบบการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของคนอีสานในทุกชนเผ่าพบรูปแบบการเลี้ยง 3 แบบ คือ การเลี้ยงแบบปล่อยตามบ้าน การเลี้ยงแบบกึ่งขังกึ่งปล่อย และการเลี้ยงแบบปล่อยตามหัวไร่ปลายนา

(6) การดูแลสุขภาพไก่พื้นเมือง

การดูแลสุขภาพของไก่โดยทั่วไปจะเป็นการป้องกันมากกว่ารักษา เช่นการให้น้ำต้องเป็นน้ำที่สะอาด เพื่อการป้องกันการเกิดโรค โดยเฉพาะช่วงรอยต่อระหว่างฤดูกาล พบว่าช่วงรอยต่อระหว่างปลายฝนต้นหนาว และปลายร้อนต้นฝน เป็นระยะที่ไก่อ่อนแอ มีโรคระบาดมาก

การรักษาและการป้องกันโรคที่เกิดในไก่ของชนเผ่าต่าง ๆ ทั้ง 17 ชน มีหลายรูปแบบหรือหลายวิธีการ ส่วนใหญ่จะเน้นการรักษาโดยภูมิปัญญาในการใช้สมุนไพร ผลการศึกษาพบว่าโรคที่เกิดขึ้นกับไก่เมื่อแยกตามกลุ่มอาการของโรคได้ 13 อาการ ดำรับยาที่ใช้รักษา 41 ดำรับและดำรับการป้องกัน 13 ดำรับ (ดังแสดงในตาราง 5)

10. ข้อเสนอแนะ

ภูมิปัญญาที่ได้จากศึกษาชนเผ่าต่างๆของภาคอีสานทั้ง 17 ชนเผ่าสามารถนำมาเผยแพร่ได้เป็นอย่างดี เพราะภูมิปัญญาต่างๆที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ยังคงมีการใช้อยู่ในปัจจุบัน จึงได้นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เพื่อหาจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภาวะคุกคามต่างๆ เพื่อที่จะแสวงหาทางเลือกในการพัฒนารวมทั้งการใช้ประโยชน์จากไก่พื้นเมืองโดยใช้ฐานของภูมิปัญญาพื้นบ้านเน้นหลักการความมั่นคงในการยังชีพของชุมชนและความสมดุลของสภาพแวดล้อมธรรมชาติเป็นสำคัญ ตัวอย่างเช่น พันธุ์ไก่พื้นเมืองที่ใช้เลี้ยงในปัจจุบันควรมีการเก็บรวบรวมชนิดเพื่อพัฒนาไปเป็นสายพันธุ์ที่มั่นคงต่อไป และเป็นการเพิ่มมูลค่าของไก่พื้นเมืองได้เป็นอย่างดี เช่น การเลี้ยงไก่พื้นเมืองเพื่อความสวยงาม ซึ่งไก่พื้นเมืองหลายชนิดที่มีความสวยงาม มีศักยภาพที่จะพัฒนาเป็นไก่พื้นเมืองสวยงามได้ สามารถพัฒนาให้เป็นอาหารเพื่อสุขภาพที่มีความปลอดภัย เพราะการเลี้ยงไก่พื้นเมืองเป็นการเลี้ยงแบบปล่อยจึงทำให้ไก่มีสุขภาพดี ไม่ผลิตสารเครียด

(1) ความเชื่อที่เกี่ยวกับไก่ที่มีในปัจจุบันซึ่งยังคงมีการถ่ายทอดสู่รุ่นต่อไปนั้น เช่น ไก่ชน ตอนเย็น และไก่กระด้ากตอนกลางคืน เป็นลางไม่ดี ความเชื่อเหล่านี้ไม่สามารถพิสูจน์ได้ แต่ความเชื่อที่มีเป็นการกีดไกให้มีลักษณะที่ดีขึ้นและเป็นการจัดการในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองให้มีความระมัดระวังไก่ที่เลี้ยงไม่ว่าจะเป็นศัตรูไก่ หรือแม้แต่ภาวะเครียดของไก่ หรืออาจเกี่ยวเนื่องถึงโรคที่อาจเกิดขึ้นกับไก่

(2) ภูมิปัญญาในการดูแลป้องกันและรักษาโรคของไก่พื้นเมืองในแต่ละชนเผ่า เป็นภูมิปัญญาที่ยังไม่มีการพิสูจน์ เช่น สมุนไพรที่พบจากการใช้รักษาไก่พื้นเมืองยังไม่มีการพิสูจน์

ดังนั้นควรมีการศึกษาเพิ่มเติมถึงศักยภาพของสมุนไพรในการรักษาโรคต่อไปในอนาคต เพื่อเป็นทางเลือกกับการใช้ยาสมุนไพรกับไก่อย่างถูกต้อง

ภาคผนวก ค

ภาพประกอบพันธุ์และอายุในระดับต่างๆกันของไก่พื้นเมือง

ภาพประกอบพันธุ์ไก่พื้นเมือง

ภาพประกอบ 2 ไก่บ้าน ไก่ลาด

ภาพประกอบ 3 ไก่แจ้

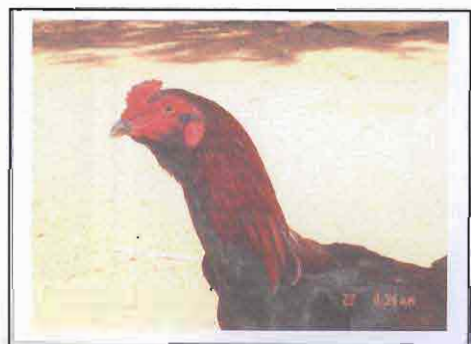
ภาพประกอบ 4 ไก่หยอง

ภาพประกอบ 5 ไก่คอล่อน

ภาพประกอบ 6 ไก่จุก

ภาพประกอบ 7 ไก่เครา ไก่เขก

ภาคผนวก ค (ต่อ)

ภาพประกอบ 8 ไก่ชี ไก่ขาว

ภาพประกอบ 9 ไก่ขาน

ภาพประกอบ 10 ไก่กุ่ม

ภาพประกอบ 11 ไก่ป่า

ภาพประกอบ 12 ไก่ชน

ภาคผนวก ค (ต่อ)

ภาพประกอบการเรียกชื่อระยะไก่พื้นเมือง

ภาพประกอบ 13 ระยะไข่หมอบ

ภาพประกอบ 14 ระยะปวง

ภาพประกอบ 15 ระยะไก่อ้อย

ภาพประกอบ 16 ระยะใส่เสื้อกัก

ภาพประกอบ 17 ระยะปิ้งมน

ภาพประกอบ 18 ระยะต้มตานุ่

ภาคผนวก ก (ต่อ)

ภาพประกอบ 19 ระยะเสียนั่น

ภาพประกอบ 20 ระยะไก่เป็นบ่าวเป็นสาว

ภาพประกอบ 21 ระยะวางไข่ (สำหรับตัวเมีย) และระยะทับ (สำหรับตัวผู้)

ภาคผนวก ง

ตารางแสดงการวิเคราะห์ต้นทุนการผลิตและการตลาดไก่พื้นเมือง

ภาคผนวก ง

ตารางแสดงการวิเคราะห์ต้นทุนการผลิตและการตลาดไก่พื้นเมือง

ตาราง 11 ประเภท จำนวน และมูลค่าของไก่พื้นเมืองที่เกษตรกร 3 คนเผ่าเลี้ยงในปัจจุบัน

สภาพทั่วไปในการเลี้ยงไก่พื้นเมือง	ชนเผ่า			รวม (n=119)
	ไทดำ (n= 39)	ลาว (n= 40)	ญ้อ (n= 40)	
1) ไก่แม่พันธุ์				
1.1) จำนวน (ตัว)	5.46	6.05	4.50	5.34
1.2) น้ำหนักไก่ต่อตัว (กก.)	1.73	2.15	1.80	1.89
1.3) มูลค่าต่อตัว (บาท)	96.41	135.26	91.63	107.86
1.4) มูลค่ารวม	526.40	818.32	412.34	586.18
2) ไก่พ่อพันธุ์				
2.1) จำนวน (ตัว)	2.64	3.20	2.03	2.62
2.2) น้ำหนักไก่ต่อตัว (กก.)	2.46	2.80	2.24	2.50
2.3) มูลค่าต่อตัว (บาท)	145.26	176.28	119.31	146.96
2.4) มูลค่ารวม	383.49	564.10	242.20	494.96
3) ไก่รุ่น				
3.1) จำนวน (ตัว)	18.72	14.15	7.88	15.54
3.2) น้ำหนักไก่ต่อตัว (กก.)	1.10	1.23	1.16	1.16
3.3) มูลค่าต่อตัว (บาท)	61.98	69.41	64.19	65.22
3.4) มูลค่ารวม	1160.27	982.15	505.82	808.41
4) ลูกไก่				
4.1) จำนวน (ตัว)	11.28	18.25	11.53	13.71
4.2) น้ำหนักไก่ต่อตัว (กก.)	0.26	0.21	0.20	0.22
4.3) มูลค่าต่อตัว (บาท)	8.30	8.15	8.10	8.18
4.4) มูลค่ารวม	93.62	148.74	93.39	112.07
มูลค่ารวมของไก่ทุกประเภท	2163.78	2513.31	1253.75	1975.36

ตาราง 12 ประเภท จำนวน และมูลค่าในการบริโภคไก่พื้นเมืองของเกษตรกร 3 ชนเผ่า

สภาพการบริโภค (เฉลี่ยต่อครัวเรือน)	ชนเผ่า			รวม (n=119)
	ไทดำ (n= 39)	ลาว (n= 40)	ม้ง (n= 40)	
1) ไก่แม่พันธุ์				
1.1) จำนวนไก่ที่บริโภคในครัวเรือน (ตัว)	2.51	2.45	1.50	2.15
1.2) จำนวนไก่ที่ให้ผู้อื่น (ตัว)	0.21	0.15	0.23	0.20
1.3) จำนวนไก่ที่ใช้ในพิธีกรรมท้องถิ่น (ตัว)	0.23	0.00	0.10	0.11
รวม (ตัว)	2.95	2.6	1.83	2.46
มูลค่า/ตัว (บาท)	96.41	135.26	91.63	107.86
มูลค่ารวม (บาท)	284.41	351.68	167.68	265.34
2) ไก่พ่อพันธุ์				
2.1) จำนวนไก่ที่บริโภคในครัวเรือน (ตัว)	1.03	1.4	0.35	0.93
2.2) จำนวนไก่ที่ให้ผู้อื่น	0.03	0.18	0.00	0.07
2.3) จำนวนไก่ที่ใช้ในพิธีกรรมท้องถิ่น (ตัว)	0.08	0.00	0.00	0.03
รวม (ตัว)	1.14	1.58	0.35	1.03
มูลค่า/ตัว (บาท)	145.26	176.28	119.31	146.96
มูลค่ารวม (บาท)	165.60	278.52	41.76	151.37
3) ไก่รุ่น				
3.1) จำนวนไก่ที่บริโภคในครัวเรือน (ตัว)	10.33	18.13	9.60	12.17
3.2) จำนวนไก่ที่ให้ผู้อื่น (ตัว)	0.97	0.53	0.78	0.76
3.3) จำนวนไก่ที่ใช้ในพิธีกรรมท้องถิ่น (ตัว)	1.95	0.05	0.55	0.84
รวม (ตัว)	13.25	18.71	10.93	14.31
มูลค่า/ตัว (บาท)	61.98	69.41	64.19	65.22
มูลค่ารวม (บาท)	821.24	1298.66	701.60	933.01
4) ลูกไก่				
4.1) จำนวนไก่ที่บริโภคในครัวเรือน (ตัว)	0.00	0.01	0.08	0.06
4.2) จำนวนไก่ที่ให้ผู้อื่น (ตัว)	0.38	0.10	0.57	0.35
4.3) จำนวนไก่ที่ใช้ในพิธีกรรมท้องถิ่น (ตัว)	0.00	0.00	0.00	0.00
รวม (ตัว)	0.38	0.20	0.65	0.41
มูลค่า/ตัว (บาท)	8.3	8.15	8.1	8.18
มูลค่ารวม (บาท)	3.15	1.63	5.27	3.35
รวมจำนวนไก่ทุกประเภทที่บริโภคในครัวเรือน (ตัว)	13.87	22.08	11.53	15.85
รวมจำนวนไก่ทุกประเภททั้งสิ้น (ตัว)	17.72	23.09	13.76	18.21
รวมมูลค่าไก่ทุกประเภททั้งสิ้น (ตัว)	1274.4	1930.49	916.31	1353.07

ตาราง 13 ประเภท จำนวน และมูลค่าในการขายไก่พื้นเมืองของเกษตรกร 3 คน

สภาพการขายไก่พื้นเมือง (เฉลี่ยต่อครัวเรือน)	คน			รวม (n=119)
	ไต่ (n= 39)	ลาว (n= 40)	ญ้อ (n= 40)	
1) ไต่แม่พันธุ์				
1.1) จำนวนไก่ที่ขายได้ (ตัว)	1.03	0.78	0.05	4.42
1.2) น้ำหนักไก่ต่อตัว (กก.)	2.00	1.75	2.00	1.43
1.3) มูลค่าของไก่ต่อตัว (บาท)	200.00	100.00	100.00	132.77
1.4) มูลค่าที่ขายได้รวม	206.00	78.00	5.00	95.41
2) ไต่พ่อพันธุ์				
2.1) จำนวนไก่ที่ขายได้ (ตัว)	2.23	0.23	0.08	0.84
2.2) น้ำหนักไก่ต่อตัว (กก.)	2.75	3.25	2.50	2.83
2.3) มูลค่าของไก่ต่อตัว (บาท)	314.00	310.00	675.00	434.00
2.4) มูลค่าที่ขายได้รวม	700.22	71.30	542.00	271.60
3) ไก่รุ่น				
3.1) จำนวนไก่ที่ขายได้ (ตัว)	8.44	2.93	3.40	4.89
3.2) น้ำหนักไก่ต่อตัว (กก.)	1.46	1.39	1.42	1.42
3.3) มูลค่าของไก่ต่อตัว (บาท)	75.71	63.89	68.89	69.44
3.4) มูลค่าที่ขายได้รวม	638.99	187.20	234.23	351.07
4) ลูกไก่				
4.1) จำนวนไก่ที่ขายได้ (ตัว)	0.46	0.00	0.00	0.15
4.2) น้ำหนักไก่ต่อตัว (กก.)	0.10	0.00	0.00	0.03
4.3) มูลค่าของไก่ต่อตัว (บาท)	10.00	0.00	0.00	3.28
4.4) มูลค่าที่ขายได้รวม	4.60	0.00	0.00	1.51
มูลค่ารวมของไก่ทุกประเภท	1549.81	336.50	293.23	719.59

ตาราง 14 ผลพลอยได้จากการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกร 3 คน

สภาพทั่วไปในการเลี้ยงไก่พื้นเมือง (เฉลี่ยต่อครัวเรือน)	คน			รวม (n=119)
	ไต่ (n= 39)	ลาว (n= 40)	ญ้อ (n= 40)	
1) ไข่ไก่สดที่บริโภคในครัวเรือน				
1.1) จำนวน (ฟอง)	10.64	18.90	10.49	13.37
1.2) ราคา (บาทต่อฟอง)	2.36	2.42	2.67	2.48
1.3) มูลค่ารวม (บาท)	25.11	45.74	28.01	33.02
2) ไข่ไก่ที่ฟักไม่ออก (ไข่ขาว)				
1.1) จำนวน (ฟอง)	47.46	35.74	18.10	33.65

ตาราง 14 (ต่อ)

สภาพทั่วไปในการเลี้ยงไก่พื้นเมือง (เฉลี่ยต่อครัวเรือน)	ชนเผ่า			รวม (n=119)
	ไทดำ (n= 39)	ลาว (n= 40)	ญ้อ (n= 40)	
1.2) ราคา (บาทต่อฟอง)	2.15	2.09	2.33	2.19
1.3) มูลค่ารวม (บาท)	102.04	74.70	42.17	72.73
3) มูลไก่/ไข่ไก่				
1.1) ปริมาณ (กก.)	9.31	18.68	23.83	17.34
1.2) ราคา (บาทต่อกิโลกรัม)	2.50	2.00	2.00	2.16
1.3) มูลค่ารวม (บาท)	23.28	37.36	47.66	36.21
รวมผลผลิตได้ทั้งหมด (บาท)	150.42	157.79	117.84	141.96

ตาราง 15 แสดงรายจ่ายที่เป็นเงินสดในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกร 3 ชนเผ่า

รายการค่าใช้จ่าย (เฉลี่ยต่อครัวเรือน)	ชนเผ่า			รวม (n=119)
	ไทดำ (n= 39)	ลาว (n= 40)	ญ้อ (n= 40)	
1. ค่าซื้อพันธุ์ไก่	48.72	168.75	76.50	98.40
2. ค่าอาหาร ไก่ (อาหารสำเร็จรูปที่ซื้อจากร้านค้า)	42.18	150.00	99.45	97.67
3. ค่าอาหารเสริม (ที่ซื้อจากร้านค้า)	73.46	3.75	0.00	25.34
4. ค่าวัคซีน/ค่ายาไก่	43.72	29.00	6.25	26.18
5. ค่าเดินทาง/น้ำมันเชื้อเพลิงที่ใช้ในการเลี้ยงไก่	22.31	2.50	5.00	9.83
6. ค่าน้ำ (ในการเลี้ยงไก่)	5.90	2.50	0.13	2.82
7. ค่าไฟฟ้า	2.82	2.50	0.00	1.76
8. ค่าซ่อมแซมเล้าไก่	111.28	90.00	12.50	70.92
9. ค่าดอกเบี้ยเงินกู้ในการเลี้ยงไก่	0.00	2.50	0.00	0.84
10. ค่าซื้อเครื่องมือและอุปกรณ์ในการเลี้ยงไก่	17.95	12.50	3.25	11.18
11. อื่นๆ	0.00	15.50	18.00	11.26
รวม	368.34	479.50	221.08	356.20

ตาราง 16 แรงงานในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกร 3 ชนเผ่า

สภาพการเลี้ยง (เฉลี่ยต่อครัวเรือน)	ชนเผ่า			รวม (n=119)
	ไทดำ (n= 39)	ลาว (n= 40)	ญ้อ (n= 40)	
1. การให้อาหารและน้ำ	-			
1.1) จำนวนแรงงาน (คน)	1.26	1.15	1.08	1.16
1.2) จำนวนวัน (ต่อเดือน)	26.79	28.00	29.13	27.98

ตาราง 16 (ต่อ)

สภาพการเลี้ยง (เฉลี่ยต่อครัวเรือน)	ชนเผ่า			รวม (n=119)
	ไทดำ (n= 39)	ลาว (n= 40)	ญ้อ (n= 40)	
1.3) จำนวนชั่วโมงที่ทำแต่ละวัน (ชม.)	0.19	0.17	0.14	0.17
1.4) จำนวนคน/ชั่วโมงในแต่ละเดือน	0.64	0.60	0.51	0.58
1.5) อัตราค่าจ้าง (บาท/วัน)	106.76	108.25	104.50	106.50
1.6) รวมค่าจ้างต่อเดือน (บาท)	85.59	74.07	57.53	72.29
2. การให้วัคซีนและยาไก่				
2.1) จำนวนแรงงาน (คน)	0.23	0.20	0.13	0.19
2.2) จำนวนวัน (ต่อเดือน)	0.21	0.20	0.13	0.18
2.3) จำนวนชั่วโมงที่ทำแต่ละวัน (ชม.)	0.53	0.08	0.58	0.40
2.4) จำนวนคน/ชั่วโมงในแต่ละเดือน	0.014	0.002	0.009	0.008
2.5) อัตราค่าจ้าง (บาท/วัน)	117.14	104.0	105.0	108.64
2.6) รวมค่าจ้างต่อเดือน (บาท)	0.37	0.04	0.13	0.18
รวมค่าแรงงาน (บาท)	85.96	74.11	57.66	72.47
รวมค่าแรงงานต่อปี (บาท)	1031.56	889.34	691.94	869.60

ตาราง 17 วัสดุที่ใช้ในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกรทั้ง 3 ชนเผ่า

สภาพการเลี้ยง (เฉลี่ยต่อครัวเรือน)	ชนเผ่า			รวม (n=119)
	ไทดำ (n= 39)	ลาว (n= 40)	ญ้อ (n= 40)	
1. ข้าวเปลือก				
1.1) ปริมาณ (กก.)	28.77	48.35	28.73	35.34
1.2) มูลค่า (บาท/กก.)	5.90	5.98	6.12	6.00
1.3) รวมมูลค่า (บาท)	169.74	289.13	175.83	211.92
2. ข้าวสาร				
2.1) ปริมาณ (กก.)	47.49	28.80	22.65	32.86
2.2) มูลค่า (บาท/กก.)	10.55	10.63	11.96	11.05
2.3) รวมมูลค่า (บาท)	501.02	306.14	270.89	358.16
3. ข้าวสว/ข้าวเหนืง				
3.1) ปริมาณ (กก.)	5.00	0.90	5.25	3.17
3.2) มูลค่า (บาท/กก.)	9.00	8.00	6.50	7.82
3.3) รวมมูลค่า (บาท)	45.00	7.20	34.13	28.64
4. แกลบ				
4.1) ปริมาณ (กก.)	7.67	0.0	0.0	2.51

ตาราง 17 (ต่อ)

สภาพการเลี้ยง (เฉลี่ยต่อครัวเรือน)	ชนเผ่า			รวม (n=119)
	ไทดำ (n= 39)	ลาว (n= 40)	ญ้อ (n= 40)	
4.2) มูลค่า (บาท/กก.)	2.75	0.0	0.0	0.90
4.3) รวมมูลค่า (บาท)	21.09	0.0	0.0	6.91
5. อื่นๆ	59.68	49.62	57.42	55.54
รวมมูลค่าของวัสดุทุกประเภท (บาท)	796.54	652.10	538.27	661.17

ภาคผนวก จ

บทความสำหรับการเผยแพร่ และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการไปใช้ประโยชน์

บทความสำหรับการเผยแพร่ และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการไปใช้ประโยชน์

1. นำความรู้ในการจัดการกับไก่พื้นเมืองโดยเฉพาะการป้องกันโรคไปเผยแพร่ จำนวน 5 ครั้ง
ครั้งที่ 1 ในการประชุมเรื่อง “สมุนไพรป้องกันไข้หวัดนก” ในการจัดประชุมวิชาการของมูลนิธิการแพทย์แผนไทย ณ อิมแพคเมืองทองธานี วันที่ 7 ตุลาคม 2547
ครั้งที่ 2 ในการฝึกอบรมการจดบันทึกข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับเกษตรกร องค์การบริหารส่วนตำบลนาดี อำเภอสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำพู ในระหว่างวันที่ 26-28 กุมภาพันธ์ 2548 จัดโดยมูลนิธิสถาบันพัฒนาอีสาน สนับสนุนโดย UNDP และ SEAR
ครั้งที่ 3 ในการฝึกอบรมการจดบันทึกข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับเกษตรกร องค์การบริหารส่วนตำบลน้ำโสม อำเภอน้ำโสม จังหวัดอุดรธานี ในระหว่างวันที่ 7-9 มีนาคม 2548 จัดโดยมูลนิธิสถาบันพัฒนาอีสาน สนับสนุนโดย UNDP และ SEAR
ครั้งที่ 3 ในการฝึกอบรมเครือข่ายผู้หญิงกับการจัดการสิ่งแวดล้อม ณ โรงแรมภาลัย อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ในวันที่ 22 เมษายน 2548 จัดโดย สถาบันพัฒนาชุมชนอีสาน
ครั้งที่ 4
2. สรุปความคิดเห็นความสำคัญของการเลี้ยงไก่พื้นเมืองกับการวางแผนป้องกันไข้หวัดนกให้กับกรมปศุสัตว์ เพื่อนำเสนอต่อ FAO

ภาคผนวก จ

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรมที่ดำเนินการมาและ
ผลที่ได้รับตลอดโครงการ

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ดำเนินการมาและผลที่ได้รับตลอดโครงการ

วัตถุประสงค์	กิจกรรมที่วางแผนไว้	การดำเนินงาน	ผลที่ได้รับ
1. เพื่อศึกษาปัญหาที่ใช้ในการจัดการระบบการเลี้ยงของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่พื้นเมืองในภาคอีสาน ซึ่งจัดเป็น 2 กลุ่ม คือ 1.1 กลุ่มที่เลี้ยงไว้บริโภคเองหรือเลี้ยงไว้เพื่อขายเป็นรายได้เสริม 1.2 กลุ่มที่เลี้ยงในเชิงพาณิชย์	1. สำรวจและคัดเลือกหมู่บ้านที่จะเป็นพื้นที่เป็นตัวแทนของกลุ่มชนเผ่าใน 17 ชนเผ่าภาคอีสาน 2. คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลและสร้างความคุ้นเคยกับชุมชน 3. รวบรวมภูมิปัญญาที่ใช้ในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกรในภาคอีสาน 4. รวบรวมข้อมูลด้านต้นทุนการผลิตในเชิงเศรษฐศาสตร์ในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกรในภาคอีสาน	1. คัดเลือกพื้นที่โดยใช้ตามรายการการศึกษาของยูเอฯ กลิ่นหอม และคณะ 2545 2. คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลและรวบรวมภูมิปัญญาโดยใช้แบบสอบถามชุดที่ 1 การสุ่มตัวอย่างโดยใช้วิธีการ Snow Ball Sampling Method (Atkinson and Flints, 2001) 3. ส่งหนังสือสอบถามไปยังปศุสัตว์จังหวัดทั้ง 19 จังหวัดเพื่อสอบถามถึงกลุ่มที่เลี้ยงเชิงพาณิชย์	1. ได้พื้นที่การศึกษาทั้งหมด 17 ชนเผ่าในพื้นที่ 13 จังหวัด ได้ผู้ให้ข้อมูลในการจัดการภูมิปัญญาในการดูแลและระบบการเลี้ยงไก่พื้นเมืองและข้อมูลปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับต้นทุนการผลิตในเชิงเศรษฐศาสตร์โดยมีเกษตรกรผู้ให้ข้อมูลจำนวน 415 คน ดังรายละเอียดภาคผนวก ก 2. ไม่พบการเลี้ยงในเชิงพาณิชย์
2. ประมวลองค์ความรู้และวิเคราะห์ภูมิปัญญาที่ใช้ในการเลี้ยงและการจัดการระบบการเลี้ยงของเกษตรกรในภาคอีสานในประเด็น 2.1 ภูมิปัญญาที่สามารถนำมาเผยแพร่และใช้ประโยชน์ได้ 2.2 ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและวัฒนธรรม	1. รวบรวมภูมิปัญญาที่ใช้ในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองและวิเคราะห์จำแนกภูมิปัญญาของเกษตรกรในภาคอีสาน 2. รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลต้นทุนการผลิตในเชิงเศรษฐศาสตร์ในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกรในภาคอีสาน	1. ดำเนินการสังเคราะห์ภูมิปัญญาโดยใช้เทคนิคของ Jarvis <i>et al.</i> (2001) และ 4 Cells Analysis (Sthapit, 2004) ในการดำเนินงานในขั้นนี้ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้คือผู้รู้ จำนวน 12-15 คน โดยให้ผู้ใหญ่บ้านเลือกผู้รู้จากหมู่บ้านของแต่ละชนเผ่า	1. ภูมิปัญญาที่สามารถนำมาเผยแพร่และใช้ประโยชน์แบ่งเป็นประเด็นดังนี้ 1.1 การจัดการชนิดของไก่พื้นเมืองในด้านการจำแนก การคัดเลือกชนิดที่ใช้เลี้ยง การคัดเลือกลักษณะที่พึงประสงค์ 1.2 การจัดรูปแบบการเลี้ยงไก่พื้นเมืองตามสภาพแวดล้อมในชนเผ่าต่างๆ 1.3 ภูมิปัญญาในด้านการใช้สมุนไพรใน

ภาคผนวก ข (ต่อ)

วัตถุประสงค์	กิจกรรมที่วางแผนไว้	การดำเนินงานกิจกรรม	ผลที่ได้รับ
2.3 ภูมิปัญญาที่ไม่น่าจะใช้ประโยชน์ได้จริงในสภาพแวดล้อมและสถานการณ์สังคมปัจจุบัน	จัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญาที่ใช้ในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองและการวิเคราะห์ต้นทุนการผลิตกลไกการตลาดของไก่พื้นเมืองในภาคอีสาน	ทำการเก็บข้อมูลเพื่อใช้ในการวิเคราะห์ในเชิงเศรษฐศาสตร์โดยใช้แบบสอบถามโดยการสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล	การดูแลสภาพของไก่พื้นเมืองดังรายละเอียดในบทที่รายงานฉบับสมบูรณ์
3. ศึกษาและวิเคราะห์ภูมิปัญญานี้ในด้านต่างๆ ดังนี้ 3.1 การคัดเลือกพ่อ-แม่พันธุ์ 3.2 ลักษณะที่พึงประสงค์ 3.3 ระบบการเลี้ยงดู การให้อาหาร การฟักไข่ การเคลื่อนย้าย 3.4 การป้องกันและการรักษาโรค 3.5 ปัญหาและอุปสรรคของการเลี้ยง และการเลี้ยง 3.6 ระบบเครือข่ายของการตลาด	จัดพิมพ์หนังสือเผยแพร่องค์ความรู้จัดประชุมเผยแพร่ผลงานวิจัย		ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมพิธีกรรมสามารถนำมาเผยแพร่ได้ โดยเฉพาะในด้านพิธีกรรมข้อห้ามค่าเดือนค่าสอน
4. ศึกษาต้นทุนและวิเคราะห์ความคุ้มค่าในเชิงเศรษฐศาสตร์ตามระบบการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกรภาคอีสาน รวมถึงระบบตลาดของไก่พื้นเมืองในภาคอีสาน			ในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองเป็นภูมิปัญญาที่มีการถ่ายทอดอย่างทั่วถึงทั้งหมู่บ้านภูมิปัญญาเหล่านี้จึงเกิดขึ้นจากการสังเกตและการปฏิบัติให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมเช่นการจัดการเกี่ยวกับการจัดการระบบของโรคการขยายพันธุ์